وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ
أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ

کتاب مستطاب

جواہر العشاق

المعروف بہ

شرح رسالہ غوث الاعظم

از افادات

امام العارفین قدوۃ الواصلین شہباز بلند پرواز لامکان غواص
بحر نامتناہی عشق و عرفان قطب الاقطاب فرد الاحباب جعفر ثانی حضرت خواجہ
صدر الدین ابو الفتح سید محمد حسینی گیسو دراز چشتی

قدس اللہ سرہ العزیز

مطبوعہ

عہد آفرین برقی پریس منظم جاہی مارکٹ

حیدرآباد دکن

بسم اللہ الرحمن الرحیم

۱۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ۔ الباء حرف الایصال والتضمین ابتداء
الموجودات باللہ والحادثات من اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمودہ است
کہ شبے با حضرت علی کرم اللہ وجہہ بودم تا روز شرح با بسم اللہ میکرد و فرا میت نفسی عنده
کالجرۃ عند البحر العظیم اگر جلالت نقطہ با بسم اللہ بر عرش آمدے یا بر آسمانہا یا
در زمین او در حال گداختہ شدے کقولہ تعالیٰ لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰی
جَبَلٍ لَّرَاَیْتَهٗ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْیَةِ اللّٰهِ خواجہ شبلی را رحمۃ اللہ علیہ
پرسیدند کہ تو کیستی فرمود کہ انا نقطۃ باء بسم اللہ خواجہ بایزید در جواب سائل کہ
پرسیدہ بود کہ بایزید چیست بر کاغذ نوشت کہ بسم اللہ الرحمن الرحیم
و بر دستش داد و فرمود کہ بایزید اینست بدانکہ بایزید و شبلی نور اللہ روحہما اولیائے
اند و وصف ایشان این بود الولی ہو الفانی فی اللہ و باقی باللہ والظاہر باسماء
اللہ و بصفاتہ یعنی اولیاء اللہ ظاہر ایشان اسماء اللہ است و باطن صفات اللہ
باشند الحمد للہ رب العالمین کہ دوستان خود را چنین ظاہر میکرد کہ جز خود ایشان را
کس نشناسد خصوصاً در حق علی کرم اللہ وجہہ اولیائی تحت قبائی لا یعرفہم غیری
معلوم خواہد شد اللہ مصدر الموجودات اللہ عبارت عن الہویت الرحمن
حقیقت
الرحیم اللہ بالتولی الرحمن بالتسلی الرحیم بالتجلی . اللہ بالتدلی الرحمن
بالتشکل الرحیم بالتمثل ۔ اللہ بالتقریب الرحمن بالوحدت الرحیم بالاتصال

سریت
باطن الله
قبائی

محمد حسینی فرمود کہ ہر دو کلمہ مبالغت اند لا فرق بینہما

۲۔ الحمد للہ۔ یعنی سپاس و ستایش مر خدا را کہ لا محمود الا اللہ حمید نفسہ بنفسہ ہمچو خدا وند تعالیٰ بذاتِ خویش ثنا میکرد و کند ہیچکس نتواند کرد لا احصی ثناءً علیک انت کما اثنیت علی نفسک بر تو جلوہ نکردہ است حمد چیست و حامد کیست و محمود چہ معنی دارد عرف من عرف۔ اہل شریعت میگویند کہ الحمد ھو الوصف بالجمیل علی جہت التفصیل اما نزدیک سالکان مسالک طریقت و راہروان ربوبیت و گوشہ نشینان زاویۂ وحدت حمد بر سہ قسم است یکے قولی دوم فعلی سوم حالی حمد قولی اقرار لسان را گویند بعبارتے کہ بلسان انبیا علیہم الصلوٰۃ والسلام فرمود کما قال علیہ الصلوٰۃ والسلام امرت ان اقاتل الناس حتی یقولوا لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ و این را نزدیک سالکان معرفت قولی و تقلیدی جمہور نیز گویند۔ اما بدانکہ شریعت و طریقت و حقیقت بنا بر یک اصل است و آن اسلام است و در شریعت و طریقت و حقیقت ہمیں کلمہ لا الہ الا اللہ میگویند و در گفتن این کلمہ ہیچ اختلافے نیست فاما در نفی و اثبات این کلمہ اختلاف کردہ اند۔ دوم حمد فعلی است و این حمد تعلق باعمال بدنیہ دارد از عبادات و خیرات ابتغاءً لوجہ اللہ و انقیاداً لامر اللہ اما حمد حالی بحکم اقتدا اتصاف است کمالات علمیہ و عملیہ۔ و حمد قولی اقرار لسان است و حمد فعلی حمد قلب است و حمد حالی حمد روح است مر کرا سر بداند محامد باشد بجمیع حمد و صفات فافہم حمدے کہ محققان بگویند اینست تحقیق اگر حمد خوانند اینست اما بدانکہ حمد تعلق بروح دارد و شکر تعلق بزبان دارد و حمد از برائے کمالیت استعداد خود میگویند مر احدیت ذات را و شکر از برائے ازدیاد نعمت است کما قال اللہ تعالیٰ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ کاشف الغمۃ یعنی حمد مر خدا را کہ کشف میکند غم را و غمہا را۔ غم حزن را میگویند و آن حزن مراد عشق

درد و فکر یا فکر کی دنیا
کس رہ کر ا

تعریف کیا ہوا
نہیں شمار
کر سکتا ہوں
تجھ پر تعریف
جیسا کہ تو نے
اپنے نفس کی
تعریف کی

۲
وصف ہے
بالجمیل بجہت
تفصیل پر

۳
ربوبیت
کا دین
عمل کرنا
کا ارادہ
لگ کام
الہ الا اللہ

۴
اللہ کی رضا
اور امر
واسطے
کمالات
عملیہ
غم کا درد

اصغر نیست عشق اوسط است وعشق اوسط این است کہ او خود بر خود عاشق است
پس غم خود را کشف کنندہ است۔ اکنوں بدان وقتیکہ آن خدای تعالیٰ کنز
مخفی بود در حجرہ بالقوہ در ذات او حبے پیدا شدہ کہ من علیم ہستم خبیر شوم
علیم بود دوست داشت اینکہ خبیر شود بعد وجود الاشیا با شیا خبیر شدہ۔ داؤد
علیہ السلام پرسید خدا یرا یارب لماذا خلقت الخلق فقال اللہ تعالیٰ کنت کنزا
مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف یعنی غمے داشت آن غم را
بخلقت الخلق کشف کرد داؤد علیہ السلام پرسید کہ پروردگار من برائے چہ مصلحت
وبرائے چہ سر ظاہر کردی خلق را فرمان شد گنجے نہانی بودم دوست داشتم اینکہ من شناختہ شوم
وخود بخود شناسم خود را گنج خواند یعنی ذاتے ام با تنوع صفات و باختلاف عبارات جمال من دارم جلال من دارم قہر
از من برآید ولطف از من روئے نماید قدرت مراعلم مرا سمع مرا بصر مرا محیین ام ممیت ام
رافع ام خیور وشرور احزان وسرور الیٰ باقی صفات لاتیناہی بدیں اعتبار گنج نام
نہادم ہمہ در من بالقوہ موجود بود خواستم کہ از حجرۂ توہ بصحرائے فعل شوم بجو خواستن محبے
محبوبے خود را بنا برین مصلحتے وبنا برین سر خلق را آفریدم غم خود را خود آشکارا کردم بر خود کشف کردم یعنی
شمس را آفریدم قمر را آفریدم زہرہ را آفریدم مشتری کی آفریدم عطارد را آفریدم وزحل ومریخ را آفریدم
کذلك الباقیات کالجبال والاشجار والدوابات کالفرس والبقر والغنم
والفیل والاسد والنمل والحیۃ والعقرب وعلی ہذا القیاس کل الموجودات۔
پس کاشف الغمہ باشد یا نہ غم خود را کشف کرد بظاہر کردن محبوب محبوبش کاشف الغمہ
کشادہ کنندہ اندوہ عاشقان است اے دوست میدانی کہ عاشق را چہ اندوہ است
واشتیاق از چہ است ازین است حاکیا عن اللہ تعالیٰ انا انت وانت انا پس
عاشق میداند کہ یقین من غیر او نہ ام وعین اوچگونہ باشم چیست ایں معاملہ را حزن وبکا
بسیار است کہ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم دایم الحزن والبکا

ولیکن اے دوست اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰہِ وَالْفَتْحُ غم ہمہ کشادہ شود و ایں غم راکاشف
الغمہ ہمواست وقتے کہ حزن و غم راکشادہ فرمود کہ اِنَّا فَتَحْنَا لَکَ فَتْحًا مُّبِیْنًا
اے دوست وقتیکہ از سبعین الف خصال من الحمیدہ والذمیمہ بروں آئی یعنی
از سبعین حجاب اللہ من النور والظلمہ بالاشوی و در تخلقوا باخلاق اللہ خلق یافتہ آئی
پس عبودیت دراں حال از تو بدر شود و در یکون عیش کعیش اللہ ساکن
شوی و دراں حال فقرت تمام شود فہو اللہ جلوہ کناں یابی و شراب سَقٰھُمْ
رَبُّھُمْ را نوش کنی و آنگہ بدانی فِیْ مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِیْکٍ مُّقْتَدِرٍ
در خلوت خانۂ کھیعص باشی و آنگہ کہ غم را کشف کرد دراں وقت در جنت وصال
در اتحاد در آئی شکر کن کہ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ اَذْھَبَ عَنَّا الْحَزَنَ اے حزن آں بشر
ہماں بشریت کہ وجود تو بود بینک وبینہ کہ حکایۃ عن اللہ تعالیٰ وجودک
حجاب بینی و بینک دراں وقت تو نمانی او بماند کہ فلا یکون مع اللہ غیر اللہ برائے
ایں معاملہ آں بیچارہ منصور مغفور مشہور مینالد کہ

بینی و بینک انی یزاحمنی　　　ارفع بلطفک انی من البین

حاشاک ام حاشای من اثبات اثنین اے دوست غم ما دام قفص
قالب است ہیچو از ظہور نظاہر بدیں تمثل و تشکل محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ
والہ وسلم فرمود کہ یالیت رب محمد لم یخلق محمدا یعنی با قالب بشکل
آدمی بروے زمین مرا نیاورد ندے و اگر نہ لولاک لما ظھرت الربوبیۃ لمح
ادست چرا گفت پس عاشق را غمے است کہ از بشریت و از شکل بشر خلاص
میطلبد مگر سلطان العارفین از برائے ایں معنی فرمودہ است کہ البشریت
ضد الربوبیت فمن احتجب بالبشریت فاتتہ الربوبیۃ ایا
غم را کاشف غمہ ہمو است عشق من عرف ـ

۳۔ والصلوٰۃ علی خیر البریۃ وشوق خداے تعالٰی بر ذات محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یاد کہ محبوب اوست اینچنیں محبوبے کہ نیکوترین از ہمہ اوصاف اوست۔ آنجا کہ گفت فخلقت الخلق لاعرف ہمین باشد فظہرت المحمل لاعرف جمال کمال خود را بخود نتواں دید لاجرم آئنہ باید ساخت در ظہور او وافضل واکرم واشرف آئنہ جز محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیست۔ ہمہ کس را برائے محمد ظاہر کرد ومحمد را برائے خود از آنجا کہ گفت والصلوٰۃ علی نبیہ کما قال اللہ تعالٰی اِنَّ اللّٰہَ وَمَلٰٓئِکَتَہٗ یُصَلُّوْنَ عَلَی النَّبِیِّ اے ینظرون پس از برائے ارشاد مومنان را فرمود صَلُّوْا عَلَیْہِ اے انظروا علی محمد حتی یرانی کما قال علیہ السلام من رانی فقد رای الحق ولی مع اللہ وقت ہمیں غمزہ میزند کہ معشوق او دام مرا از ہمہ کس مکنون ومستور میدارد۔ گراں بزرگ از ینجا گفت جنید قدس سرہ کہ ہمہ کس خداے را میداند ولیکن نمی شناسد فاما محمد را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نہ کس میداند ونہ کس میشناسد۔ اے عزیز من عرف نفسہ فقد عرف ربہ مگر بدو نسبتے میدارد تا کہ ہمیشہ نہ خود را میداند ونمی شناسد

نہ جاں را خود خبر از جاں کہ جاں چیست نہ تن را از تن آگاہی کہ تن کیست

خیر البریۃ ازیں گفت کہ او را خداے تعالٰی علم اولین وآخرین داد یعنی علم تہاد جانہا است۔

۴۔ (اما بعد) فقال اللہ تعالٰی یا غوث الاعظم المتوحش عن غیر اللہ والمستانس باللہ فرمود اے فریاد رسندہ بزرگ اینچنیں غوثے کہ احتراز کنندہ از غیر خداے وانس گیرندہ با خداے۔ سوال غیر کیست۔ جواب۔ ہر نام کہ بجز نام خداے است غیر است اگرچہ از وست ولیکن نہ اوست ۔

بو العجب کارے وبس نادر رہے است کین چو عین آں بود آں کے شود

اگر عشق حقیقی نمیدانی بارے عاشق مجازی شو وآنگہ بدانی کہ با غیر محبوب عاشق نیاساید

ہمچون مجنون است ؎

نخواہم زیستن بے تو تن بیجان چہ کار آید — محال است اینکہ بے لیلی دے مجنون بیاساید

شو احول شنو کہ اسما جز ہماں اسمی بیش نیست گرچہ ایں ہمہ اسما نہادیم۔ و آن دگر مجنون
لیس فی الدارین الا ربی وان الموجودات کلها معدومة الا وجوده تبارک
وتعالی و آگاہ باش کہ ما فی الوجود الا اللہ ولیس فی الدارین غیر اللہ یکے در
یکے ہماں یکے باشد جواب بگوش جان بشنو کلامک خارج من دایرة اهل الذوق
اکنوں از دایرہ بگذر و از وجود موجودات نیز بگذر و از ہفتاد ہزار حجاب اللہ نیز بگذر
و آنگہ بدانی کہ غیر کیست و غیریت چیست ایں گمشدہ گان دانند وجود تو غیر است و نجود
بودن غیریت است۔

تا جان ندہی بکافری نتواں رفت

تا کہ با خویشی عدد بینی ہمہ — چوں شوی فانی احد بینی ہمہ

سالک را حالتے باشد کہ ہفتاد ہزار صورتہا در نظرش آید و آں اوصاف ہماں سالک
است نہ ذات سالک ہمچنیں آں غوث الاعظم متوحش عن صفات اللہ و متانس
بلقاء اللہ زیرا کہ آں غوث الاعظم با ہمہ اسماہا و صفاتہا بحکم تخلقوا باخلاق اللہ
اتصاف یافتہ بود اکنوں از آں احتراز میکند و با اللہ در تجلی یکے در یکے شدن را
میخواہد انس گیرد با خداے از براے ہمیں گفتہ است غمگنیم از انکہ با تو در پوست
نام یعنی اگرچہ در خود عکس پرتو او را عین الیقین و حق الیقین می بیند و لیکن از و
احتراز گیرندہ است زیرا کہ غوث کامل بود و اگر نہ ہمچو ناقصان کہ پرتو او سر فرو کردند
انا الحق و سبحانی گفتند آں یکے را بردار کردند و سوختند و در دجلہ انداختند و آں دونی
را از اول مرتبہ عالی کہ میداشت فرود آوردند زیرا کہ آخر وقت موت از یں
بدستی ہشیار شدہ فرمود کہ الہی ان قلت یوما سبحانی ما اعظم شانی و من

اگر ... کسی ... سبحانی ما اعظم ... [illegible]
حضرت ... [illegible]

مثلی دخل فی الدارین غیری ہٰذا الیوم کنت کافراً مجوسیاً قطع زناری دا قول
لا الٰہ الا اللہ محمد رسول اللہ غوث ازیں ہر دو مرتبہ بگذرد دارد غوث در آئینہ
خویش آفتاب اَللّٰہُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ را میدید و می بیند ولیکن لانی تقدمت
بالعبودیت مذہب گرفتہ است ہمچوں آں ابی بکر وراق نور اللہ روحہ فرمود کہ لیس
بینی وبینہ فرق الا انی تقدمت بالعبودیۃ اید دوست عکس پرتو اورا غیر
نام نہاد و بدو بودن را غیرت داشت۔ ہر کہ عاشق خدا و محمد شد صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم عکس پرتو محمد است کہ در آئینہ آن محمد جز اللہ نمی نابد محمد حر آئینہ قابل بیش نیست
فی ہٰذہ الکتاب جواہر العشاق شرح من کلام مالک الاخلاق المتوحش عن
غیر اللہ والمستانس باللہ را بشنو کہ چہ میگوید صورت صفت صورت ذات
نداد و او صاف او لا انتہائی است آرے دوست را در جلالیت شکلے دیگر است
و در جمالیت تمثلے دیگر ہمچو قال ابلیس لعنۃ اللہ علیہ رایت ربی لیت المرصاد
فی اقبح صورۃ فقرع رجلیہ علی صدری فوجدت حراً فی نفسی لعنت
خدائے عدائے او ست در تجلی جلال عاشق را لطمے و نصیبے نبا شد و آں محبوب
رب العالمین از تجلی جمال نشان داد کہ رایت ربی لیلۃ المعراج فی احسن صورۃ
فوضع یدیہ علی کتفی فوجدت برداً فی قلبی اما ان تمثلات جلال و جمال را بیان
میکند پس آں غوث الاعظم ازیں تمثلات و تشکلات احتراز میکند زیرا کہ کار و را
الوری است کہ الحق ورا را او را معلوم خواہد شد۔

۵۔ قال لی یا غوث الاعظم قلت لبیک یا رب الغوث

فرمود غوث کہ فرمان شد مارا کہ یا غوث پس گفتم من کہ راضی شدم و حاضر ایستادہ ام
من ایستادنی ترا و اطاعت میکنم من اطاعت کردن ترا اے پروردگار من۔
ازاں یا غوث یا منادی است خود برائے غوث زیرا کہ در غوث جز خود را نمی بیند

پس آں تعظیم برائے خود میکند۔ درآئینہ غوث عین خود را می بیند پس با خود کلام میکند لا یذکر اللہ الا اللہ قال کل طور بین الناسوت والملکوت فھی شریعۃ وکل طور بین الملکوت والجبروت فھی طریقۃ وکل طور بین الجبروت واللاھوت فھی حقیقۃ فرمود خدائے تعالیٰ کہ ہر طور کہ میان آسمان وزمین است ایں جہاں را ناسوت نامند کہ عالم بہائم و عالم ملک و خلق و عالم محسوس و عالم شہادت و عالم صورت و عالم جوارح و عالم ظاہر میگویند و ملکوت را عالم امر و عالم معقول و عالم قلبی و عالم غیب و عالم معنی و عالم باطن خوانند۔ وجبروت را عالم روح و عالم موجود بالقوہ و عالم ممکنات و عالم ماہیات و عالم کلیات و عالم باطن و غیب الغیب و معنی المعنی گویند۔ ولاہوت باطن الباطن عالمے است کہ عرش عزت اوست و کرسی اوکبریائے اوست و لوح او قدر و قلم او قضا و فلک او عظمت او و کیوان او قہر و برجیس او لطف و بہرام او جلال و خورشید او جمال و آتش او غضب و آب او رحمت و خاک او حکمت و بقائے او لم یزل و لا یزال۔ و عالم نزدیک اہل شریعت ما سوی اللہ را گویند العالم اسم لکل موجود سوی اللہ تعالیٰ۔ اما نزدیک سالکان سوی اللہ وجود ندارد کما قال سر اللہ فی الارض صاحب الفصوص العالم ھو الحق المتجلی بجمیع صفاتہ پس از ناسوت بملکوت عالمے است کہ آشکارا است و آں شریعت محمد است علیہ السلام یعنی بکردن عمل صالح شریعت از ناسوت بملکوت رسند یعنی از قالب تا بقلب رسند آں شریعت میباید تا قالب رنگ قلب گیرد۔ و در قلب آدمی حق تعالیٰ ہفت طور را آفریدہ است اول را صدر نام است و آں اسلام است اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُوْرٍ مِّنْ رَّبِّهٖ و ایں طور پوست دل است و محل وسواس شیطان است و تسویل نفس است کہ یُوَسْوِسُ

فِیْ صُدُوْرِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ۔ اگر معاذ اللہ شوم المعاصی و تاثیر
قہر الٰہی نور اسلام فتور پذیرد و ظلمت کفر فرو گیرد و لیکن من شرح اللہ بالکفر صدرًا صدرہ
مقام زنائم ہم دریں طور است ۔ طور دوم را قلب نام است معدن ایمان بلاثن
و خزانہ حق است اُولٰئِکَ کَتَبَ فِیْ قُلُوْبِہِمُ الْاِیْمَانَ بریں حاکی است و جائے
نور عقل است فیکون لھم قلوب یعقلون بھا و بینائی دل کہ آں را بصیرت
گویند ہم اینجا است حس بصر ظاہر پرتو بصیرت است ۔ طور سوم را شغاف نام
است جائے محبت و شفقت است بر اولاد رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
و محل عشق و مودت خلق و اولیا و انبیا است قوله تعالیٰ قَدْ شَغَفَهَا
حُبًّا و پیغامبران را و مشائخان را محبت بر مریدان و بر امتان ہم ازیں طور است
عشق مجازی ازیں طور نگذرد ازینجا است کہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ و آلہ
وسلم فرمودہ حبب الی من دنیا کم ثلثة الطیب والنساء وقرة عینی فی الصلوٰة
و جائے دیگر فرمودہ اولادنا اکبادنا طور چہارم را فواد گویند محل مشاہدہ و رویت
جلال و جمال و صفات دیگر است مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰی طور پنجم را حبة القلب
نام است مقام شوق و ذوق و محبت و عشق باری تعالیٰ است و دوستی غیرے
را اینجا مجال نیست طور ششم را سویدا خوانند مقام مکاشفات غیبی و علم لدنی و معارف
حروف مقطعات و گنجینۂ اسرار الٰہی و علم اسما است وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا
طور ہفتم را مہجة القلب نام است ظہور صفات ذاتی و تجلیات الوہیت اینجا است
نفس و شیطان را جز در طور صدر در دیگر اطوار مجال ازدحام نباشد وَحِفْظًا مِّنْ كُلِّ
شَيْطٰنٍ مَّارِدٍ ۔ و بعضے گویند کہ نفس و دل و روح و سر و خفی و غیب الغیب پس
ہر طور کہ از ملکوت تا جبروت است آں طریقت است یعنی بکردن عمل طریقت
از دل بروح رسند ۔ اے دوست روح جبروت رسد چوں مجرد روح گشت

دوم بار زادہ شد شنیدہٴ لن یلج ملکوت السماوات من لم یولد مرتین اے
دوست چوں از مادر زاد ایں جہان وخود را دید چوں از خود زادہ شود آنجہاں را و
خدا را بیند عزوجل ازین اُمِّ اُمِّ اصلی مراد است کہ نعتہ ہذا انا من اللہ والخلق
منی واز تو مراد حقیقت تست و آن در نظر نمی آید ولیکن از تو جدا نیست آن در تن
تست ہمچو تو و تو نباشی آن روح است کہ ملاقات خواہد کرد کہ نعتہ یُلقِی الرُّوحَ
من اَمرِہٖ عَلیٰ مَن یَّشَاءُ مِن عِبَادِہٖ آں روح چوں ترا از تو بستاند و جاے تو او
گیرد ذات تو صفات ہمچو آئینہ شود در آن وقت خداے را بینی کہ با تو چگونہ میکند
وترا بچہ نام میخواند شنیدہٴ کہ بزرگے ازینجا چہ نشان داد قال ادخلنی ربی جنت القدس
ویخاطبنی بذاتہ ویکاشفنی بصفاتہ در اینجا تو فانی فی اللہ شوی و باقی باللہ باشی
وظاہر باسمار اللہ تعالی وبصفاتہ گردی اللہ یجمعک بہذا چوں دل بروح رسد از ملکوت
بجبروت رسیدہ باشد وبعین الیقین جبروت را بیند سر طور کہ میان جبروت ولاہوت
است آن حقیقت است یعنی بکردن عمل حقیقت از جبروت بہ لاہوت رسد
یعنی از روح بسر رسد چوں سرّ یافت ایں سر باید دادہ

سر باز دریں راہ اگر طالب اوئی　　در کوے خرابات بگنجد سر و دستا

دریں محل با او ہمسر شوی ایں یافتنی است نہ گفتنی ولیکن اے دوست سرّ ہمین
است کہ درینجا عاشق برنگ معشوق میگردد وَاَشرَقَتِ الاَرضُ بِنُورِ رَبِّهَا ہمین غمزہ
میزند کہ ارض ذات ترا روشن گرداند ہنوز ذات خویش درینجا ہر دو معشوق باشند
عاشق نہ ہمہ ناز باشند نیاز نہ۔ ہمہ یافت باشند ایافت نہ مَن رَانی فقد رای
اللہ ازینجا خواست زیرا کہ خلعت یا نور نوری و یا سرّ سرّی یافتہ بود چوں قالب سر
شد قلب خفی گشت روح غیب شد یعنی روح قدسی کہ حائل بود درمیان آں ہمہ
پردہ بود برخاست اکنون آنچہ در غیب الغیب بود ظاہر شد دریں وقت فقرت تمام

شد فہو اللہ جلوہ داد اتحاد تصوف و حلول از ینجا روے نمود ولیکن لیس البیان کالعیان شکر گفتن دیگر است و دیدن دیگر چشیدن دیگر است۔

۶۔ قال اللہ تعالیٰ یا غوث الاعظم ما ظھرت فی شیٔ کظھوری فی الانسان فرمود خداے تعالیٰ کہ اے غوث الاعظم ظاہر کردم یعنی ظاہر نشدم در چیزے ہمچو ظہور کردم در انسان خود را یعنی ہمہ اشیا آئینہ ذات ما اند انسان سر او ست اگر ایں سر بیان کنم ولیکن ازیں کفرے مراد است کہ آنجا باز فرمود شعر

کفرت بدین اللہ والکفر واجب لدیّ وعند المسلمین قبیح مصراع

درکفر ہم صادق نہ زنار را رسوا مکن

فتمثل لھا بشرا سویا ہمیں باشد بر انسان فرد

اورا نبود ظہور بے ما مارا نبود وجود بے او

سرے کہ دریں صورت زیبا است نہانی گر روے نماید بجدائی کنی آقرار

تا او نشوی تا نشود معلومت کاں روز آفریدہ نبودی او بودی

۷ ثم سألت یا رب ھل لک مکان۔ قال لی یا غوث الاعظم انا مکون المکان ولیس لی مکان سوی الانسان فالانسان سری وانا سر الانسان پس سوال کردم کہ اے پروردگار من ہست ترا مکانے فرمود مرا کہ اے غوث من پیدا کنندہ مکانہا ام و نیست مرا مکانے ورا اے آدمیان و آدمیان را زینہانی و نہانی من اند و ہمچنین ام من انسان را۔ وصف اوایں است در ہیچ جا نہ ام و بہر جا حاضرم یعنی نیست مرا مکانے و انسان آئینہ ما است و دریں آئینہ انسان ہستم کالمومن مراۃ المومن واللہ ھو المومن رمزے ہم از ینجا است کہ قلب المومن بین اصبعین من اصابع الرحمن ورنہ قلب کجا و اصابع رحمن

ے ایں مصرعہ در ہر دو کتب منقول عنہا ہمچنیں مرقوم است۔ ح

کما قال المنصور قلب المومن کالمرآۃ اذا نظر فیہا تجلی ربہ ۔ و الانسان سری
وانا سرّالانسان این معنی وارد عرف من نظر بدان کہ انسان مشتق از انس است
وانس بدو نوع یاد کردہ اند الانس ھو السکون الی اللہ والاستعاذۃ فی
جمیع الامور والاستیناس مع الناس علامۃ الافلاس ہر کرا حضرت عزت
سعادت موانست و مجالست ارزانی فرماید از جمیع خلائق و جمہور علایق متوحش خلایق
گرداند کہ من استانس بالحق استوحش عن الخلق ۔

۸ ۔ ثم سالت یا رب ھل لک اکل و شرب قال اکل الفقیر
اکلی و شربہ شربی پس سوال کردم من کہ اے پروردگار من ہست ترا خوردنی
و آشامیدنی فرمود کہ خوردن فقیر خوردن من است و شرب او شرب من است
یعنی خوردن فقیر گرسنگی است و شرب او تشنگی است پس او را ہمچنین باشد
تو نخواندہٗ الجوع طعام اللہ فی الارض بگوش جان بشنو کہ نزد خدائے تعالیٰ فقیر
کیست کہ مرا ورا امرے باشد اذا قال لکل شئ کن فیکون پس ہر چہ خوردن
این فقیر است و شرب این فقیر است ہماں خدائے را است عزوجل یعنی ہمچنین این
فقیر را خوردن جز دیدن جمال نیست و شرب جز کلام کردن نہ و شیئاً للہ با او نیست
پس ان اللہ جمیل ویحب الجمال او و الم خود را خود می بیند و کلام با خود میکند
کلم اللہ موسیٰ تکلیما در موسیٰ او جز صورت خود نمی بیند و موسیٰ نمیداند آدمی
میگوید و آن شجر را اگر کجا مجال کہ گوید انی انا ربک و انی انا اللہ

خود گوید راز و خود ز خود میشنود	از ما و شما بہانہ ساختہ اند

ہمچنین ہم میگویند ازین فقیر فقیرے مراد است کہ الفقیر لا یحتاج الی ربہ ولا
الی نفسہ دیگر آنکہ الفقیر یحتاج الی ربہ ولا الی نفسہ دیگر الفقیر یحتاج الی
کل شئ ولا یحتاج الیہ شئ سیوم فقیر را بیان باید کرد فقیر کیست کہ محتاج است

سوے ہر چیزے زیرا کہ در پس پردہ ہر اشیا وجود وست می بیند لاجرم ہمہ اشیا محتاج
باشد و سوے او کسے محتاج نباشد زیرا کہ او خود در نیستی نیست شد غوطہ خوردہ است
خود را وجودے ندارد تا بوے کسے محتاج باشد۔ اینجا فقیر را مرتبہ ایں باشد کہ بی
یسمع وبی یبصر وبی ینطق زیرا چہ دوستان خدا اند حکایۃ عن اللہ تعالیٰ یا فقرائی
من امۃ محمد یا مساکین من امۃ محمد ویا احبائی من امۃ محمد
در دنیا ابرار جز فقیر نیست و در عقبیٰ مقرب او ہم فقیر است کہ دائم در حضور اند و شوق
ایشان بنہایت حضور در آن کمال میشود و خدا را ہم بر ایشان شوق غالب تر از ایشان
میشود حکایۃ عن اللہ تعالیٰ الا طال شوق الابرار الی لقائی وانی الی لقائہم
لاشد شوقا ایں شوق بعد از یُحِبُّهُمْ وَیُحِبُّوْنَهٗ است دیگر بگویم کہ بگوش جان
بشنوی حسین؎ سر اللہ فی الارض فرمودہ است کہ آں بادشاہ ہمہ بادشاہاں چون
خواست کہ استتارے کند و اختفاے نماید فی لیلۃ مظلمۃ فہو ارند لیتہ ژندہ در برکردہ
پرکالہ جامہ کہنہ بر سر پیچیدہ نعلین شکستہ در پاے کردہ چوبے بدست گرفتہ در کوچہا و در
خانہا گذرے میکند شیاللہ ندا ساختہ درے را فرود گذار میکند در ہر جیبے و خلیلے
و شریفے و ذلیلے میگردد و جاے بود بطفے بکنند پرکالہ نانے در کاسہ او نہند جاے بود
از عذر بگذرانند و اگر از بدل قدمے درون دہلیز نہد شاید کہ قفاے خوردہ و دشنام
ہا شنود و صد مر زنند۔ اینجا فکرے کمال باشد کسے نداند کہ ایں مالک الرقاب
و ضابطہ ممالک است اینجا الکبریاء ردائی والعظمۃ ازاری را در طرفین اعتبارے
درستے کنی حجابہ النور لو کشف لاحرقت سبحات وجہہ ما انتہی الیہ
البصر در فہم فکرت خویش ازو شنیدہ باشی کذا الوف حجاب من الظلمۃ وَلَوْ جَعَلْنٰهُ
مَلَكًا لَّجَعَلْنٰهُ رَجُلًا وَّلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَّا يَلْبِسُوْنَ کمے زبان را کشود ایں منظوم را
فرمودے

؎ یعنی حسین منصور حلاج رحمۃ اللہ علیہ۔ مرح

آنکہ برامد ببزم مجلسیان دوست دوست   گرچہ غلط میدہ نیست غلط اوست اوست

عارفا جوانمرد از زبان درکش من عرف اللہ کل لسانہ رایک موجب ہمین است طیفور از غلبۂ نور حضور چنین گفت الٰہا آنچہ توئی اگر بگویم ترا کہ پرستند اشنید آنچہ منم اگر بگوئی سنگسارت کنند یعنی کدام پرستندہ است کہ بشنود یعنی گویندہ و شنوندہ و پرستندہ جز تو نیست آنچہ کنند حقیقت بتمام درآمدہ است وکذالک علیٰ باب بیت موسیٰ آمدہ بود و موسیٰ نشناخت بعدہ اورا فرمود کہ من آمدہ بودم تو نشناختی بعدہٗ این دعا بخواند

اللھم ارنا الاشیاء کما ھی ــ

نفس قانع گر گدائی میکند   در حقیقت بادشاہی میکند

این ہمہ از برائے آزمایش اوست واگرنہ چہ باشد لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا اینجا گفت فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا اینجا گفت فتمثل لہ دقیہا فی لباس الذلۃ و الکدورۃ واگرنہ تو کشف لاحرقت سبحات وجھہ بہر صورتے کہ خوش آید تجلی کند خدا شناختن ہم ازین جہت مشکل است واگرنہ او یکے است چہ مشکل کہ الفقر فخری تاج محمد است صلی اللہ علیہ وآلہٖ وسلم پس الفقیر ہذا موصوف باوصاف اللہ تعالیٰ کہ اے دوست ہمو نشانے خواہد داد وما اکل الانسان وما شرب الیٰ آخرہ ـ من و تو کدام ہستیم ـ ہمچنین ہم می آرند کہ غم میخورد و فقیر ہم ہمچنین از مادون اللہ احتراز گرفتہ و غم اللہ میخورد و برائے تمنا این کہ فقیر چون کامل شود فھو اللہ جلوہ دہد ہمچنین خدائے تعالیٰ غم بندۂ فقیر میخورد واینکہ تخم انسان فقیر را بمرتبہ شجر فھو اللہ برساند تو نخواندہ کہ الانسان بنیان الرب ــ

غمگینم از انکہ با تو اندر کویم   غمگینم ازاں کہ با تو در پوست نیم

فقیر را بجمال جلال خویش میبرد تا کہ عارف گرداند چون عارف گشت زود ے ہر فقد جام جہان نما است گردیدہ یافتہ باشد ــ

تو دیدہ بدست آر کہ ہر ذرۂ خاک جامیست جہاں نما کہ در وے نگری

اے دوست ہمہ آدمیان فقیر اند سوے خداے تعالیٰ قولہ تعالیٰ یا ایہا الناس[1] وَاللّٰہُ الغَنِیُّ وَاَنتُمُ الفُقَرَاءُ پس ہمہ کس محتاج بخدا اند عزوجل کہ درحق ہمہ فرمان اوست اکل الفقیر اکلی و شربہ شربی زیراکہ فاعل حقیقی ہموست واللہ خلقکم وَمَا تَعمَلُونَ ہمچو روح کہ فاعل و آمر است بر قالب ہمچنان خداے تعالیٰ غالب است بر امر خویش کہ تو اورا روح خوانی۔

۹۔ ثم سألت یا رب من ای شیءٍ خلقت الملئکۃ قال لی یا غوث الاعظم خلقتُ الملئکۃ من نور الانسان و خلقت الانسان من نوری پس سوال کردم من کہ اے پروردگار من از چہ آفریدی فرشتگان را جواب داد کہ از نور انسان یعنی از نور محمد صلی اللہ علیہ والہ وسلم و پیدا کردم محمد را از نور خود یعنی از ظہور من خود بلا نقطہ و بلا تمثل بودم و گنج مخفی بودم در حجرہ قوہ بودم چنانچہ حدیث قدسی کنت کنزاً مخفیاً فاجبت ان اعرف دوست داشتم اینکہ آنچہ منم و آنچہ جمال و کمال و قدرت در من است ظہور کنم بخود عارف شوم گفتن اللہ روح اعظم شرح کردم تا کہ قیامت و اتمام قیامت تا آنکہ اسے رسیدہ نشود یعنی ظہور اللہ تمام نشود پس از اللہ گفتن در لاہوت از حجرہ قوہ در آمد الہ ساخت اسے آن اللہ قدیم بود و لیکن صفت الوہیت ظاہر کرد خود را در ظہور کردن بنام اللہ چندان مخلوقات پیدا کرد الہیت درست گشت یعنی ظاہر گشت گرچہ در علم بود و اکنون در معرفت بوجود الاشیاء شد پس در جبروت احد شدہ احدیت ظہور کرد پس در ملکوت تمثل احمد نمود پس در زمین نام محمود ظہور کرد پس در ناسوت کہ دنیا است بشکل محمد ظاہر شد براے دعوت۔ سلطان خود است و رعیت خود است۔ رسول

[1] این آیت "واللہ الغنی و انتم الفقراء" در سورہ محمد است و در سورہ فاطر آیت دیگر باین الفاظ است "یا ایہا الناس انتم الفقراء الی اللہ واللہ ہو الغنی الحمید" مرتب این عبارت در ہر دو نسخہائے منقول عنہا ہمچنین است ح

خود کافران نشناختند کہ گفتند ابشر یھدوننا پس فرمان شد کہ کفروا اینچنیں ندانستند کہ کان یمشی ولا ظل لہ محمد صلی اللہ علیہ والہ وسلم از نور خدا است پس نور را سایہ کجا باشد ہر تعلقے کہ روح را با قالب است ہمچنین او را بمحمد تعلق است مسعود بک از عرفان محمد چہ خوب نشان دادہ ؎

احمد شدہ نام تو احد آمد در وے　　　ہم در تو بجو تیم بیفتیم بتاویل

احمد صورت احد است و معنی احمد احد است من یطع الرسول فقد اطاع اللہ خود ہم فرمودہ است من رانی فقد رای اللہ برائے اطمینان شما است ہر کہ محمد را صلی اللہ علیہ والہ وسلم بشر خواند یا مخلوق داند او کافر است یعنی ساتر حق است اینقدر نمیداند کہ روح را بشر نباید خواند بشر قالب است کہ کثیف است و روح از نور او ست لطیف است۔ اے دوست اگر در آئینۂ محمد خدائے را دیدی و شناختی در حق تست من عرف اللہ کل لسانہ گوکہ ما عرفناک حق معرفتک اے دوست آنجا کہ گفت انا من نور اللہ والخلق منی اے من نوری پس در خویش بین کہ نور قدس متمکن در ہمہ انسان است عارف چوں در آئینۂ نفس خود نگرد محمد را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بشناسد و چوں در آئینۂ محمد بیند خدا یرا بشناسد عزوجل من عرف نفسہ فقد عرف ربہ ازینجا است فا ما عاشق نتہی چوں در خود نگرد خدا را بیند بقولہ تعالی سنریہم ایتنا فی الآفاق وفی انفسہم از کلزار آفاق مراد محمد است دراں وقت عاشق ہم نماند ہمہ معشوق اندپس چنانچہ قالب مرکب است و جان راکب ہم جان مرکب است و خدا راکب۔

۱۰۔ قال سبحانہ تعالی یا غوث الاعظم جعلت الانسان مطیتی وجعلت سایر الاکوان مطیۃ لہ یعنی اے غوث الاعظم گردانیدم انسان را یعنی محمد را مرکب من ازین انسان جز محمد نباشد یعنی بنام ان

احمد محمد محمود درا ماکب برہمہ اکوان وافلاک کونین یعنی ہمچو ملائک۔ رابہ آدم سجود کنانیدم ہم این سبب بود کہ نور محمد صلی اللہ والہ وسلم در وموجود بودہ محمد ساد راست ومن مسجود ازان محمد والیا وہمہ انسان مرکوب است ومن راکب و ہمہ اکوان مرکوب است وانسان راکب مطئی یعنی اے مرآتی پس من خود را در انسان یعنی در محمد و اولیا می بینم بحکم آئینہ وایشان خود را در ہمہ ذرہ ہا می بینند میدانی کہ چہ میگویم یعنی ایشان در ہمہ اشیا آئینہ خود را می بینند پس در آئینہ خود خدا را می بینید یعنی در ہمہ اشیا نفس خود را می بینند پس می گویند افاکا تغایری اعرف نفسہ ازینجا معلوم میشود پس روح آئینہ خویش پروردگار خویش را می بینند عرف ربہ اینجا درست گردد۔ ازین نفس روح مراد ذات است

در ہرچہ بدیدیم ندیدیم بجز دوست معلوم چنیں شد کہ دگر نیست ہمہ اوست

این ہمہ از عالم کسب معلوم میشود یعنی شریعت و طریقت و حقیقت ہمہ کسب است اما معرفت و محبت و عشق از عنایت خداے تعالیٰ حاصل میشود پس اینجا شر کسے میدارد کہ معرفت روزی مرا و را شدہ است و اہل طریقت کسے است کہ اہل محبت است بلکہ محبوب است خدا را آن اہل طریقت است و اہل حقیقت کسے است کہ در مقام معشوق آمدہ است بلکہ مجرد عشق شدہ است و زین درجہ بیش نیست زیرا العشق ھو الذات درینجا حادث نماند ہمہ قدیم است و فقر و فقیر نماند ہمہ غنی و غنا است درینجا فنا و فانی نماند ہمہ باقی و بقا است سریکہ نہاں درین عاشق بود امروز پیدا شد۔

سر یست درین عبد خفی گر شود آن کشف بے شبہ و نمون صورت معبود برآید
سر یست درین صورت زیباش نہانی گر روے نماید بخدائی کند اقرا

درینجا معلوم شد آن رو زکہ تو نبودہٗ او بودی لیس فی جبتی سوی اللہ ازینجا خاست

۱۱ - قالَ یا غوث الاعظم نعم الطالب انا ونعم المطلوب ثم قال لی الانسان ونعم الراکب انا ونعم المرکوب الانسان ونعم الراکب الانسان ونعم المرکوب له سایر الاکوان معناه ظاهر یعنی اے غوث الاعظم نیکو طالب منم ونیکو مطلوب اند انسان یعنی محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واولیا زیراکہ انسان جز آئینہ بیش نیست پس خود را در انسان می بیند وخود طالب بر خود میشود ونیکو راکب منم یعنی نیکو بنیندہ بچشم محبت وشوق منم ونیکو منظور اند انسان شنیدہ قلب المؤمن مرات اللہ - اَلَمْ یَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ یَرٰی ہمین اشارت میکند - ونیکو راکب اند انسان یعنی محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واولیا۔ نیکو ناظر اند در آئینہ ہمہ ذرہ ہا ارنا الاشیاء کما ھی ہمین حاکیست ونیکو منظر گاہ اند ہمہ ذرہ یعنی در ہر ذرہ ظہور ما است در ہر ذرہ ایشان ما را بینند ومیدانند

ہر ذرہ کہ می بینم توی می بیندارم ہمین غمزہ میزند وبشارت عارفانست مریدان را

ہر ذرہ کہ می بینم خورشید درو پیدا است

اے دوست ہمچو قالب مرکب اسپ روح راکب ہمچنین روح مرکب است وخدا راکب ہمچو بالا ندکور است مرتبہ انسان بلند است کہ در تقریر نیاید ودر تحریر نگنجد ہمچو میفرماید۔

۱۲ - یا غوث الاعظم الانسان سری وانا سرہ لو علم الانسان منزلتہ عندی لقال فی کل نفس من الانفاس لِمَنِ الْمُلْکُ الْیَوْمَ الا لی اگر بشناسد انسان مرتبہ خویش را انچہ مرتبہ دارد نزدیک من ہر آئینہ گوید در ہر دمے از دمہاے خود کہ بادشاہی مرا است۔ نیست بادشاہی امروز با ہمہ روز مگر مرا است یعنی منصور مغفور مشہور چو عالم را سجدہ کنان خویش بیند خود مسجود بر تخت سریر سر کہ نعتہ فی مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِیْکٍ مُّقْتَدِرٍ برکوفت

مع الله کهو فی الازل میند که غیر او نیم زیرا که فلا یکون مع الله غیر الله خود را غیر او
نبیند لاجرم انا الحق گوید اینجا قایل هم او است تعالی همچو من الشجرة انی انا الله گفت
همچنین منصور گفت انا الحق و سبحانی بایزید هم ازینجا خاست و عذر خواهی ایشان هم
فرموده است که لو عرف الانسان الی آخره و آن رئیس الطائفه و سید القوم چون حدوثیت
خود نزدیک او نه بیند بحکم آنکه الحادث اذا قرن بالقدیم لم یبق له اثر لاجرم در
همه وقت غیر او را نه بیند ایدوست آنجا که ظهور خدا است میفرمائی طاقت ندارم
وَجَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ همه خدا بود خود بخود بود برای خود بود مرتبه انسان با او
تعالی همچنین است بشنو در ابیات ان و ان بگوش جان بشنو ـ

با دوست یکی اند چو جان در تن مردم | گر نیک ببینی بحقیقت تو همانند
نی آتش و نی آب نه خاک اند نه باد اند | نه اسم نه جسم اند نه عقل اند نه جان اند

یکی از ایشان فرماید ـ

من رفته ام ز خویش برون و درون ام | از من مرا طلب تو که من من کنون نه ام
با دوست چون یکی شده ام نیست هجر و وصل | من مغز و استخوان و دگر پوست و خون نه ام
چون نجم و دم شده است مرا عشق تو بدانکه | هستم چنانکه بودم زان کم فزون نه ام

میدانی که الانسان بنیان الرب و فتیکه از تخم که انسان گوید چون شجره صورت
پیدا شود هر برگ او و هر شاخ او خدا انا الحق و سبحانی گوید و هر فرته آمنه انسان اندیش
چون در هر ذره انسان خود را بیند و در روح خود او را انا لاغیری ازینجا خاست و لیکن انسان
آنچه مرتبه میدارد خود را خود نمی داند و نمی شناسد زیرا که هم او فرمود که لو عرف الانسان شر
مستقبل مجهول کرد ای همراه هر کس خدا را میداند و لیکن نمی شناسد همچنان خود را هم
هیچکس نمیداند و نمی شناسد جان را خبری نیست که من تنم و تن را آگاهی نه که من کیستم
خوش گفت سرگفت ـ

نہ جاں راخو دخبر از جان کہ جان چیست نہ تن را از تن آگاہی کہ تن چیست

بندہ بندہ است مولی مولی است چہ شد کہ ہم رنگ او شد رنگ ہاے او لا تناہی
است و گیرندہ رنگہاے او ہم لا تناہی است طریق الوصول لا ینقطع ابداً این
معنی دارد عاشق گاہے عین معشوق میگردد گاہے نہ این وگاہے نہ غیر اوست
نہ عین اوست پس سایہ اوست سایۂ شخص کجا شود ؎ پس سایۂ

بو العجب کارے وبس طرفہ است این چون عین آن بود آن کے شود

تخلقوا باخلاق اللہ اینجا است نہ خلق گیرندہ راکفایتے و نہ خلق اللہ را نہایتے
بہر ہر تخلق جان میباید داد تا ہمہ او شوی ہم از و کنی و در تو ہمو باشد۔ میفرماید۔

۱۳۔ قال یا غوث الاعظم ما اکل الانسان شیئاً وما شرب وما قام وما قعد وما نطق وما صمت وما فعل فعلاً وما توجہ الیٰ شئ وما غاب عن شئ الا وانا فیہ ساکنہ ومسکنہ ومحرکہ خود میفرماید من چہ کنم اے غوث الاعظم نمیخورد انسان یعنی محمد و قال لی بغی
سرا و لیا چیزے را و نمی آشامد و نمی ایستد و نمی نشیند و نمیگوید و نمی شنود و نمی کند
کردنی و نمی کند توجہ براے چیزے و نہ غائب شود از چیزے مگر من در ان انسان
ساکن و مسکن و محرک ام یعنی بی ینطق و بی یسمع و بی یبصر و بی یمشی و بی یقعد
و بی یفعل یعنی حرکات و سکنات ایشان را بمن است ہمچو قالب را حرکات و سکنات
بروح است و این خاصۂ محمد است کہ سید عالم است و سرا ولیا زیرا کہ محمد و سرا ولیا
با خدا ہمچنان دان کہ میگوید۔ ؎

با دوست یکے اند چو جان در تن مردم گر نیک بہ بینی بہ تحقیق تو ہمایند
اجزاے وجودم ہمگی دوست گرفت نامیست زمن بر من و باقی ہمہ اوست

اے دوست محمد و سرا و لیا آئینہ او باشند در ایشان خدا و تعالی نمی آید ہم از اینجا

است کہ ایشان را مریدان و توجہ کنندگان سجدہ میکردند و آن سجدہ ایشانرا نبود خالق ایشان را بود زیراکہ اعضاے ایشان ہمہ از خاصۂ نور است و آئینہ ساختہ اند براے او تعالیٰ و ایشان را از خود پیدا کردہ است براے خود ہمچو میفرماید۔

۱۴۔ قال یاغوث الاعظم جسم الانسان و نفسہ و قلبہ و روحہ و سمعہ و بصرہ و لسانہ و یداہ و رجلاہ کل ذلک اظہرت لہ بنفسہ لنفسی لاھو الا انا و لا انا غیرہ

اے غوث الاعظم تن از ان محمد و ہر اولیا و نفس ایشان یعنی صورتے کہ در تن آدمی است ہمچو آدمی و لیکن آن آدمی نیست احسن صورۃ ہمو است نہ تن زیرا کہ تن از کثیف است و او از لطیف و آن معلوم خواہد شد و قلب انسان و روح انسان و گوش انسان و بینائی انسان و چشم انسان و دستہاے انسان و پاہاے انسان ہمہ این ظاہر کردم من ہر آئینہ بذات من یعنی بنور ذات براے ذات من آئینہ ساختہ ام انسان را پس از آئینہ قالبے بیش نیست کہ در و من می تابم و می نمایم پس نیست آن انسان یعنی نیست حقیقت آن انسان مگر منم و نہ ام من غیر او بحکم آئینہ یک صورت اند انسان و او تعالیٰ

ازجمال اوست در ہر صورتے حسنے کہ ہست ۔۔۔ در ہر نقابے معنی ست آن شاہد مستور من

من معناہ ثانی اینکہ خلق ادم علی صورتہ را بیان میکند و میفرماید کہ ظاہر کردم من انسانرا از ذات من براے ذات من و نیست انسان گر منم ہمچو فتمثل لھا بشرا سویا خود را بتمثل انسان ظہور کرد براے خود یعنی براے تماشاے خود صورت خود را براے خود عرضہ کرد از جہت اینکہ براے دیدن ایشان شوق بسیار داشت لانی اشد شوقا الی لقائھم او تعالیٰ عاشق خود است و او را از عشق خود چندان افتادہ است کہ پرواے ہیچ ندارد

عاشق حسن خود است آں بے نظیر　　حسن خود را خود تماشا میکند

اینجا کسے می بایست کہ او را بعین العیان بشناسد و ایں نادر است گر گفتار او و را بشناسد ہمچو من مسعود نشان خود داو کہ من مسعود نہ ام نام مسعود را دغا کردیم تا خود مرا کس ندانند اما خود گفت

مسعود بک برائے دغا نام کردہ ام　　ستر صفات را کہ ستار سازم

شنیدہ کہ جبرئیل را صحابہ نشناختند سبب غیر صورت جبرئیل پس خدائے را چگونہ شناسد کہ در ہزار اندر ہزار حجاب خود را مستور میدارد

در نقاب معنوی آں شاہد مستور من

یعنی یا شیخ در پردہ حقیقت انسان است آں خدائے کہ شاہد ما است یعنی کہ آں نمایندہ کہ مرا بنمود و مستور گشت از من عاشق را اول قدم ایں بود کہ بعد دیدن عاشق شود و بعد از آں عشق در وے سرایت کند در دانش نیست مگر ہماں معشوق۔

۱۵۔ قال یا غوث الاعظم اذا رایت الفقیر المحترق بنار الفقر والفاقۃ والمنکسرۃ بکسرۃ الفاقۃ فتقرب الیہ لانہ لا حجاب بینی و بینہ فرمود مرا کہ اے فریاد رسندہ بزرگتر بداں کہ آنرا کہ خدائے تعالیٰ اعظم گوید چگونہ خواہد شد گر در وصف اعظم با عظمت تصوف یافتہ است وقتے کہ بینی تو سوختہ احتیاجگی را بآتش فقر سوختہ شدہ است ایں فقر احتیاجگی کردن است بخدائے عزوجل از ایں احتیاجگی در دل فقیر آتشے بیخیزد کہ ہر چہ جز خدا است آنرا بسوزد در اتمام فقر ہم بسوزد پس غوث را فرمان میشود کہ وقتیکہ بینی تو ایچنین سوختہ را کہ بآتش احتیاجگی من سوختہ شدہ است و شکستہ شدہ از آں فاقہ یعنی آں شکستہ کہ از ہمہ کس شکستہ شدہ است برائے من و مرا ہم نمی یابد فاقہ بر فاقہ می افتد پس چوں ایچنیں سوختہ و شکستہ را بہ بینی تو ہم نزدیک شکستہ شو سوئے آں فقیر زیرا کہ نیست پردہ میان او و میان من و انا عند منکسرۃ قلوبھم لاجلی

مقامے اینجا میشود اشارت میکند معشوق عاشق را کہ من آنجا می باشم تو ہم اینجا بیا این ہم مقامے است ازین سوختہ از آتش فقر و شکستہ از ہمہ کس و متصل شدہ بفاقہ جز محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مراد ندارم زیرا کہ الفقر فخری تاج اوست یعنی احتیاجگی کردن سوے مولی جل و علا خاصہ محمد است ایدوست میدانی کہ فاقہ محمد چیست اینست کہ او را از بر در فرستادہ واز خلوت بپاسبانی ایستادہ کردہ است فقر رجوع کردن الی اللہ است و فاقہ اینست نمیتواند کہ بخدا رسد در خلوتخانہ تا اینجا شود محو بود از سبب آنکہ روزے چند درین جہان بودن می باید بفرمان او دعوت با خلق باید کرد و گدایان امت خود را بخدا باید رسانید پیش ازینچنین شکستہ دل وے بہ پروردگار او نزدیک ست و او نیا ہم بطفیل او شکستہ دل اند تا رایت آید کہ انا عند منکسرۃ قلوبھم لاجلی چہ کنم کہ او بر ہمہ اولیا اشارت میکند و اگرنہ بجز محمد مصطفی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم اینجا ہیچکس شکستہ نیست لیکن ایشان ہمہ اخوتی اند سبب انما المومن کنفس واحدۃ ہمین انما المومن مرات المومن ہمین بودند پس غوث ہم ازین است پس پندے میدہد رب العالمین کہ تو ہم نزدیک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باش کہ مرا آنجا یابی ہمچو خواہد گفت۔

۱۶- قال یا غوث الاعظم لا تاکل طعاما ولا تشرب شرابا ولا تنم نوما الا عندی بقلب حاضر وعین ناظر قال الغوث الاعظم فما اکلت طعاما ولا شربت شرابا الا عند ربی

فرمود مرا کہ اے غوث الاعظم مخور طعام را و منوش آب را و مخسپ خسپیدنی مگر نزدیک من بدلے حاضر و چشمے ناظر مگر برائے نمودن خود پندے میدہد غوث را قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اجیعوا بطونکم واظموا اکباد کم واعروا اجسادکم لعل قلوبکم تری اللہ عیانا عیانا عیانا پس غوث ہمچنین کرد این ظاہر است لکن بجان محبوب من آنچہ ہست میگویم یعنی خوردن نزد عاشقان دیدن لقاء اللہ است

وهو يطعمني ہمین است و شراب با او تعالیٰ ہم کلام شدن است وهو يسقيني ہمین است وخسپیدن را شنیدہ کہ النوم مع اللہ چگونہ باشد ؎

من مست مے عشقم ہشیار نخواہم شد
من خفتہ بمعشوقم بیدار نخواہم شد

پس بگوش جان بشنو این ہمہ حسنات بود ابرار را این ہمہ نزد مقربان سیأت است کہ حسنات الابرار سيات المقربين ہمیں غمزہ میزند پس آنانکہ گزیدن ہر سہ معاملہ ساکن شدند و قرار گرفتند و باخود قوم الاطال شوق الابرار الى لقائی چناں ہم در آیند کہ جز از ذاتِ خویش ندانند پس چوں شوق او تعالیٰ برایشاں از ایشاں سخت تر بود فرماید کہ لانی الی لقائھم لاشد شوقا پس ہر دو مشتاق تر اند وا سطہ ما تا یکے دیگرے ہماں شوند پس از برائے اتحاد کمال ذو الجلال والجمال میفرماید کہ لا تاکل طعاماً یعنی مبین سوئے من ولا تشرب شراباً و مکن کلام با من ولا تنم نوماً یعنی مخسپ با معشوق تو کہ در کنار تست بداں معشوق مشغول شو و باو آرام بگیر اینجا معشوق روح غوث بود کہ در و جمال اللہ میدید و با او کلام میکرد و با او میخسپید و پس فرمان شد الا عندی بقلب حاضر وعين ناظر یعنی مگر نزدیک من۔ وے است کہ آں دل محمد است صلی اللہ علیہ والہ وسلم پس غوث زا پندے می دہد با حضور دل بچشم روح باشد بر آن دل محمد صلی اللہ علیہ والہ وسلم ہمچو خواجہ ابو تراب رحمۃ اللہ علیہ آن جوان مستعد را کہ فرمود کہ تو چنین مستعدی ترا شاید کہ در نظر بایزیدؒ باشی آن جوان در غضب آمد و گفت اینجا نشستہ خدائے بایزیدؒ را می بینم بایزیدؒ را چرا خواہم دید خواجہ فرمودند یکبار بایزیدؒ را بہ بینی بس است از انکہ ہفتاد بار خدا را بینی قال الشاب کیف یکون خواجہ فرمود کہ ہر چہ با خود بینی اندازہ خود بینی و ہر چہ با بایزید بینی اندازہ بایزیدؒ باشد۔ بگوش جان بشنو اے عزیز خدائے تعالیٰ ہم غوث را چناں مستعد دید کہ در تحریر نیاید پس برائے ہمیں پندے مید ہد رب العالمین

غوث را در آئینہ دل محمدؐ است صلی اللہ علیہ و الہ وسلم بین بچشم روح تو اے غوث و کلام باو کن و آرام بدو گیر و باو بخسپ۔ گر اے دوست غوث را بچوا احمد مرسل دید و میخواہد نمودن یعنی فی احسن صورۃ امرد شاب در آئینہ محمد صلی اللہ علیہ و الہ وسلم تو اینجا بین اینجا کشش از طرف معشوق می نماید زیرکہ غوث ہمچنین سزاوار است واگرنہ از کوشش خود عاشق آنجا رسد ؎

اگر از جانب معشوق نباشد کششے — کوشش عاشق بیچارہ بجائے نرسد

پس غوث میفرماید ما اکلت طعاما یعنی ندیدم سوے خداے تعالیٰ یعنی غوث در آئینہ ذات خویش خدا را امیدید ے بدید ولا شربت شرابا یعنی نہ کردم کلام باو یا لہام کہ او مرا گفتے ولیکن من برو ہیچ سخنے نگفتے و باو سکون و قرار نکردم ہرگز زد پروردگار بدل خود بدو حاضر و ناظر و در تصور و مراقبہ شدم تا در آئینہ صورت محمد صلی اللہ علیہ و الہ وسلم تجلی شد دران مقصود حاصل گشت دریجا تبجز فقر آمد زیراکہ چون درخود محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم را یافتند کہ الفقر فخری تاج وے بود سر خود دیدند فقیر خود گشتند یعنی سوے خداے عزوجل محتاج شدند یعنی چون محمد صلی اللہ علیہ و الہ وسلم اتحاد شد اتحاد بخدا باید طلبید و راینجا فرمان میشود تخلقوا باخلاق اللہ و اتصفوا باوصاف اللہ یعنی اتحاد بذات درینجا عاشق برنگ معشوق میگردد کہ ہرگز برنگ خود باز نگردد کہ الواحد لا یرجع اینجا میفرماید۔ بیت

مسعود بک برائے دعا نام کردہ ام — ستر صفات را کہ ستار ساترم

گفت — مصراع

من خدا ئم من خدائم من خدا

ازینجا از خود بخود آمدہ آں بیچارہ ہم ازینجا گفت — مصراع

از خود بخود آمدن رہ کوتہ نیست

اللہ یجمع بیننا و بینکم فتح الباب۔

۱۷۔ قال لی یا غوث الاعظم من حرم عن سفرہی فی الباطن ابتلی بسفر الظاہر و لم یزد منی الا بعدًا فی سفر الظاہر فرمود مرا کہ اے غوث اعظم کسے کہ محروم ماند از سفر من در باطن یعنی کسیکہ براے من در خود سفر نہ کرد مبتلا کنم من اورا بسفر ظاہر یعنی کسیکہ در خود بمراقبہ ذکر و فکر و مجاہدہ و توجہ باطن اندرون نرفتہ او ہرگز جمال وَفِیْ اَنْفُسِکُمْ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ نہ بیند وَھُوَ مَعَکُمْ اورا ہرگز حاصل نگردد در روح خویش تجلی رب العالمین ہرگز نہ بیند و در دل خود مرا نیابد او را مبتلا کنم بسفر ظاہر یعنی بگذارم بظاہر یعنی نماز و تسبیح و زہد و تقوی۔ ہرچہ تعلق بقالب دارد عمل ظاہر است و ہرچہ تعلق بروح دارد عمل باطن است۔ ازیں نماد نماز جاہلاں مراد است کہ بارکوع و سجود است گذارند و آں تسبیحکہ بلقلقہ زبان بدست کنند و زہدے کہ دینار را گذارند و تقوی غیر او آورند از ان پرہیز کنند نہ غیر اوست۔ توچہ میدانی کہ نماز چیست و تسبیح و زہد کدام است و تقوی از کہ میکند۔ نماز عاشقان عدم وجود است۔ نماز جاہلان برکوع و سجود است سہ

در عشق نماز بے رکوع است و سجود یکسان در و مومن و ترسا و جہود

نہ صورت موسی و عیسے نہ زیان رسد ز فرعون و نمرود

چوں قبلہ بجز جمال معشوق نبود عشق آمد و محو کرد ہر قبلہ کہ بود

مرا نماز با جانست دائما ا و نگر و توچہ دانی نماز مستان را عاشق مشتاق و پر آتش اشتیاق نماز بے رکوع بے سجود گذارند دایم ہیچ وقتے از نماز خالی نباشند اَلَّذِیْنَ ھُمْ عَلٰی صَلَاتِھِمْ دَآئِمُوْنَ ازیں صلوۃ وصال و اتصال مراد است

سہ در ہر دو نسخہ اے منقول عنہما این مصرعہ ہمچنین ناتمام است۔ س ع ح

ع این عبارت از مصرا نماز "تا "مستان را" غالباً یک بیت است و لیکن در ہر دو نسخہائے منقول عنہما ہمیں طور مرقوم است س ع ح

راہِ خدا اور آسمان ست و نہ در زمین و نہ در دریا و نہ در آتش۔ جہت راہِ خداوند عزو جل اندرون جانست سفر اندرون خود باید کرد تا واصل حق شود ؎

اے خدایا کاندرون جان ہر انسان توی ظلمت کفر است از تو نور ہر ایمان توی
چو ہست ظاہر و باطن گرفت قدرت تو بجان خویش مگر آشکار و پنہان را
اگر در بتکدہ شینم بہ پیش بت کنم سجدہ اگر یابم خریدارے فروشم زہد و تقوی را

اگر سفر کنندہ در باطن خود سفر میکرد بنگر کہ او چہ می گوید ؎

از دل انسان شدہ گم کردہ ست خطا معکمُ گوئی وفی انفسکمُ در دل سود بیا

کسیکہ در باطن خود ندید مَنْ کَانَ فِیْ هٰذِهٖ اَعْمٰی فَهُوَ فِی الْاٰخِرَةِ اَعْمٰی وَاَضَلُّ سَبِیْلًا ہمین است او در آخرت ہم نہ بیند یعنی در پیر و مرشد و مہربان و محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیز نہ بیند فَهُوَ فِی الْاٰخِرَةِ اَعْمٰی این معنی دارد پس چول دیدن او را ہ کہ بود وَاَضَلُّ سَبِیْلًا این باشد معناہ ثانی آنکہ کسیکہ در روح او ندید در محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم او را نہ بیند۔ ازین روح روحے مراد است کہ داخل در تن نیست نہ خارج از تن و ملاقات خواہد شد کہ یُلْقِی الرُّوْحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰی مَنْ یَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ آن روح روح اعظم است در دنیا عاشقان را تجلیہا مینماید تا انس و ارام بر ایشان میدہد گوناگون صورتہا مینماید وآن جمال اللہ است ؎

چوں جمالت صد ہزاران روئے داشت بود در ہر روئے دیدارے دگر
لاجرم ہر ذرہ بنمود یار ہر جمال خویش رخسارے دگر

المقصود کسیکہ ہم سر با او دریجا نشد در آن جہان نیز نباشد آہ بغیر از دیدن چگونہ شناسد و چگونہ با او دوستی کند ہمہ کس شنیدن عاشق شدہ اند فاما اینجا کسے می بایست کہ او را بعین العیان دیدہ باشد و با او الفتہا کردہ باشد۔ او تعالی و تقدس وقتے از اوقات با محمد حسینی گیسو دراز قدس سرہ عاشق سرفراز

ملاقات شد فرمود بارے بنشیں درین رہ گذر من نفسے بطیب عیش گذرانم چہ چہ وآمدہ
ہم چشم وے غلطان ز بے ہم بغلش از مستی چکان مست و خراب و بیخبر در چشم ہشیار آمدہ
مقام یگانگی است نہ بیگانگی بزبان مقال چہ توان گفت۔

۱۰۔ قال یا غوث الاعظم الاتحاد حال لا یُعبّر و بلسان المقال

فرمود کہ اے غوث اعظم یکے شدن و یگانگی حالیست کہ یعنی وقتیکہ عاشق یکے شوند معشوق و عاشق
یعنی معشوق عاشق را در کنار گیرد فرماید انا انت و انت انا ہمچو محمد رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم علی کرم اللہ وجہہ را روزے بکنار گرفتہ بود لحمک لحمی دمک
دمی وعینک عینی وسمعک سمعی وبصرک بصری الی آخرہ ودان وقت
ظاہر ہم از علی کرم اللہ وجہہ در نظر نیامدے ہمچنان محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را با خدائے
عزوجل اتحاد دان فوضع یدیہ علی کتفی ہمیں غمزہ میزند وآنکہ معنی داشت کہ
فَاَوْحٰی اِلٰی عَبْدِہٖ مَآ اَوْحٰی ہمان است کہ فرمود کہ انا انت وانت انا اینجا معشوق
عشق عاشق ہر ہمہ یکے است نہ دوسرہ اے دوست اللہ ولا سواہ یعنی ہر ہمہ یکیست
کان اللہ ولم یکن معہ شیٔ وھو الان کما کان وھو لا تتغیر بذاتہ ولا بصفاتہ
ولا فی افعالہ ولا فی اسمائہ بحدوث الاکوان فلا یکون مع اللہ غیر اللہ۔
تا این جہان صورت است و معنی اوست در معنی نظر کنی ہمہ اوست
بیدانی کہ چہ میگویم کہ او بود و نبود شئے با او وہمچنان است او درین حال ہمچو او بود
او را تغیر در ذات است و نہ در صفات و نہ در افعال و نہ در اسما بہ پیدا کردن
اکوان پس نباشد با او غیر او۔ ہاں بشنو جہان صورت خدا است یعنی این نمود
از صورت پاک فیض اوست یعنی انی الوجود الا اللہ و معنی جہان خدا است
یعنی اوست کہ بدین صورت اشکال ظاہر شدہ است۔ خدا شخص است
جہان سایہ آن شخص است خدائے ظاہر بجہان است و جہان قائم بخدائے

عزوجل ؎

میناے حسن خود در ہر رخے نوعے دگر چونکہ در معنی بہ بینم واحد و یکساں توئی ؎
توئی صورت توئی معنی کہ ہم مسجود ہم دیری توئی در دل توئی در تن کہ ہم عشق است و جانی ہم

فمن امن بہ قبل ورود الحال ومن ورود حال اتحادہ فقد
کفر پس کسیکہ امن گرفت آنکس پیش از پیدا شدن حال پس تحقیق کفر کرد
یعنی امن گرفتن ازان اتحاد پیش ازانکہ پیدا شود حال فقد کفر یعنی تا مادام کہ معشوق
عاشق را ہم رنگ خود در کنار نگیرد و خود را انا انت و انت انا نفرماید اگر عاشق خود
را اتحاد داند فقد کفر زیرا کہ لا تامن من مکری ہمین اشارت است تراگفتن نشاید
کہ من توام و تومنی این خاصہ اوست تعالی زیرا کہ عاشق ہر چند کہ معشوق متصف
باوصاف شود لیکن از دو صفت خالی باشد ازان کہتر ہم ازین دو صفت است
نشنیدہ کہ بزرگوار گفت لا فرق بینی وبین ربی الا بصفتین صفت ربانیۃ
وصفت الوھیۃ وجودنا منہ وقیامنا بہ عاشق ہرگز معشوق نشود بعینہٖ ۔
آے دوست این مقام تلوین است کہ عاشق رنگ معشوق میگیرد نہ ہمین معشوق
ظہور ظاہر میشود اگر میشود معشوق در عاشق خود ظہور و ظاہر میشود دران وقت عاشق نماند بحکم
جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ولیکن مولی مولی است و بندہ بندہ اید وست
تفاوت در کلام اوست من چہ کنم گاہے گوید فَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ گاہے
گوید فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا گاہے طعنہ زند عَبَسَ وَتَوَلّٰٓى اَنْ جَآءَهُ الْاَعْمٰى گاہے
بلطف محبت خویش اشارتے نماید کہ لولاک لما اظہرت الربوبیۃ وکذلک
لما خلقت الاکوان ولما خلقت الافلاک وبہ گاہے گوید اِنَّكَ لَا تَهْدِيْ
مَنْ اَحْبَبْتَ گہے فرماید انا طلب رضاک یا محمد در عشق چنین بو العجب ہا
باشد ۔ **ومن ارادالعبادت بعدالوصول فقد اشرك**

جا اللہ العظیم من تنزلزل القلب عن القالب بعد ما خلع وصفی وتقی من رجس الدنس وکسیکہ خواہ عبادت را یا عبودیت را بعد پوستن پس تحقیق شرک آورد آنکس بخدائے عظیم است اے دوست وبہ والیہ رابیان میکند کہ الواصل لا یرجع عشق کیمیا گر است کہ صورت مس عاشق را برنگ معشوق زر خالص کند۔ بدانکہ وصول چہار نوع است ۔ وصول شریعت ۔ وصول طریقت وصول حقیقت ۔ وصول معرفت اول آنکہ العلم باللہ وصول الیہ یعنی چوں دانستند کہ کان اللہ ولم یکن معہ شی وھو الان کما کان فلا یکن مع اللہ غیر اللہ ودیگر آنکہ العالم ھو الحق المتجلی واصل بخدا شد بت پرستی از ینجا روے نماید زیرا کہ اینچنین واصل نمی شاید کہ عبادت کند کہ عمل جوارح است برائے بہشت زیرا کہ کردار ظاہر جز بہشت را نیست بلکہ نشاید کہ خدا پرست باشد شاید کہ پیر پرست باشد تا شاہد پرست شود تا ہرچہ بعلم الیقین دانستہ است بعین الیقین روزی شود تا کہ بداند کہ پیر و شاہد جزوی نبودند تا پیر پرست نباشی خدا پرست کے شوی نیست مگر آن مرید از ینجا بود کہ بگفتن نام بایزید برآب دریا میشدے وبگفتن اللہ غرق میشدے ہم از ینجا است کہ من عرف اللہ لا یقول اللہ ومن یقول اللہ لا عرف اللہ وہم از ینجا است کہ لا دین لمن لا شیخ لہ ۔ وصول طریقت آن باشد کہ در ہمہ عالم و در ہمہ دنیا پیر خود را یا مرشد خود را بلکہ در خود ہم پیر خود را یابد و در جان پیر خود بیند پس عبادت پیر کہ میکردی یعنی تصور پیر را فراموش کند و انچہ در پیر دیدہ بود او را تصور کند زیرا کہ برائے ہمیں تصور پیر میکردہ بود چوں بہ و شد دلالہ پیر از میان چنین برخاست ہے

چوں در آید وصال را حالہ ۔ سرد شد گفت وگوے دلالہ

وصول حقیقت آن باشد کہ آنچہ درجان پیر بود با او واصل شود چوں برنگ او

تعالیٰ شد یعنی چون متصف بصفات او شد پس اوصاف او لاتناہی است پس طریق الوصول لا ینقطع ابدا پس این کس در ہر ذرہ او را بیند موحد ازینجا شود کہ معنی الوجود الا اللہ او را حاصل شود لیکن موحد جز مجرد نور نہ بیند کہ ھو النور این ہم کسب است ما ورا ر الورا راست ۔ وصول معرفت آن باشد بر اشیا ر الکماہی بیند صورت ایشان ہم بیند و جلوۂ نازنین ہم بیند آن جلوہ نازنین در ہر ذرہ از ذرات است و لیکن آن کسے می باید کہ کحل معرفت در چشم وے باشد ؎

کجاست دیدہ کہ آن کحل معرفت دارد وگرنہ جلوۂ آن نازنین کجا است کہ نیست

عارف در ہر ذرہ خدا یرا بیند ازینجا است کہ مصراع

در ہر چہ نگہ کنم توی بیندارم

شریعت طریقت حقیقت این ہمہ کسب است بہ کسب حاصل میشود و لیکن معرفت از عنایت اوست نہ بعبادت چون از عالم معرفت اللہ تعالیٰ در عالم شریعت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم باز آید نشان آن عالم این باشد کان صَلٰیتُ اشرکتُ وان لم احصل کفرتُ و کذلک کافر شدم و زنار بستم اللہ اکبر حسنات الابرار سیئات المقربین ہم ازینجا است ؎

اے ہر کہ در راہ عارفی زبیاے تو دیدہ است کور است اگر جانب یوسف نگریدہ است

بکردن عبادت از خود بخدا رسد بعد برا اے کہ کند عبادت کسیکہ چندین عبارت ظاہر و عمل باطن بچلہ و مجاہدات و مسافرات درین جہان شقتہا کرد اکنون آں و آن در نظر ش آمدہ است بزبان حال در گوش جان ندا میدہد کہ اِنِّیْ اَنَا اللّٰہُ اَلَمْ تَرَ اِلٰی رَبِّکَ ظاہر بینان چہ دانند کہ ہمو تعالیٰ فرمودہ است وَاعْبُدْ رَبَّکَ حَتّٰی یَاْتِیَکَ الْیَقِیْنُ ہو اللہ و چہ دانند کہ من نظر الی معبودہ سقط عن عبادتہ درین محل چون سالکے در آید اتحادے روے نماید کہ اگر آن زار کند تحقیق کافر گردد این

نیست مگر ہمہ رنگ معشوق لباس خود طلبیدن کفر است ہم ہو فرمود کہ من ردحال اتحاد ہ فقد کفر پس کیکہ دریں اتحاد درآمد او سعید است بسعادت ازلیہ کہ ہرگز مخذول نگردد بعد ازیں فاماکیکہ اتحاد او ہمہ رنگ نشد ویل مراورا کہ ہرگز درا ینجا نخواہد آمد ہمچو میفرمود۔

۱۹۔ قال یا غوث الاعظم من سعد بسعادت الازلیۃ طوبیٰ لہ لم یکن مخذولا بعد ذالک قط ومن شقی بشقاوت الازلیۃ فویل لہ لم یکن مقبولا بعد ذالک قط یعنی جلالی جلالی است وجمالی جمالی است وذاتی ذاتی کہ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ کافران را ہر زمان ضلالتے دیگر است ومومنان را ہر زمان ہدایتے دیگر یُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِي مَنْ يَّشَآءُ ولیکن ایں ہمہ اوصاف ویست یعنی خویش را بظہور جمال وجلال ستر کردہ واگرنہ اَرِنا الاشیاء کما ھی نہ طلبیدے گاہے آدم وابلیس ظاہر کند گاہے موسیٰ وفرعون آشکارا کند وگاہے ابراہیم ونمرود نموداری کند گاہے محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وابو جہل نماید ولیکن مسمی خود یکیست ہمو است کہ بدیں صورت و اشکال ظاہر شدہ است تو نیکو بنگر ھو المعطی ھو المانع ھو الضار ھو النافع ھو الہادی ھو المہدی ھو المعز ھو المذل ھو القہار ھو الغفار ؎

از جمال اوست در ہر صورتے حسنے کہ ہست   در نقاب معنوی آں شاہد مستور من

۲۰۔ قال یا غوث الاعظم جعلت الفقر والفاقۃ مطیتین للانسان فمن رکبہا بلغ المنزل قبل ان یقطع المنازل والبوادی فرمود مرا کہ اے غوث بزرگتر گردانیدم فقر وفاقہ را من مرکبہا برائے انسان پس کیکہ سوار شد براں فقر وفاقہ پس تحقیق رسید بمنزلگاہے پیش ازانکہ قطع کند منزلہا وبوادیہا یعنی فقر احتیاجگی کردن سوے خدا است وفاقہ از خود بیرون

آمدن ۔ فقر تجرید میطلبد برا ے رسیدن منزلگاہ مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيْكٍ مُّقْتَدِرٍ بر فقر و فاقہ این بیت مناسب حال شدہ است ؎

ما جان فدا ے خنجر تسلیم کردہ ایم خواہی بدار خواہ بکش را ے رائے تست

بدا ے دوست ازین فقر الفقر فخری مراد است و از فاقہ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰی مراد است یعنی فقیر کسے است کہ سوے خدا ے عزوجل محتاج است و صاحبِ فاقہ کرا گویند تا مادام کہ مقصود را ندیدہ و تجلی جلالی و جمالی شود برو نظر نکند و چشم روح را گرسنہ برا ے ذات او دارد ہر چند کہ واردات شود منکر از و شود با غیر او کون نکند پس کیکہ اختیار ے ہمچنین کرد اور ا رویت من است کہ من بنمایم خود را بدو و اگرچہ منازلہ و بوادی قطع نکردہ است یعنی موت و قبر و سوال و حساب و حشر و صراط و میزان و بہشت و دوزخ ۔

۲۱ ۔ قال یا غوث الاعظم لو علم الانسان ما کان له بعد الموت ما تمنی الحیات فی الدنیا و یقول بین یدی الله تعالی فی کل لمحة و لحظة یا رب امتنی فرمود مرا کا ے غوث اعظم اگر بداند انسان انچہ مر او را است بعد موت تمنی نکند حیات از ان دنیا را ساعةً فساعةً بگوید کہ ا ے پروردگار بمیران مرا بمیران یعنی موت پلے است کہ میرساند حبیب را سوے حبیب بعد فنا بہ بقا چرا فانی شدن نخواہد زیرا کہ بعد بیرون آمدن خود بخدا رسند عزوجل چرا تمنا بر قالب کہ زندگانی در دنیا میدارد کہ کند آن محمد رسول صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از جہت زندگانی با قالب دنیا فرمود کہ یا لیت رب محمد لم یخلق محمداً یعنی ا ے کاشکے کہ پروردگار محمد نیا فرید ے محمد را صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بصورت تمثل و تشکل محمد از قفس قالب خود خلاص میطلبد زیرا کہ از پروردگار فرستادہ

واز خلوت بہ پاسبانی ایستادہ کردہ است براے مقام خود رجوع کردن میخواہد زیرا کہ میان بندہ وخدا ہمین قالب است کہ زحمت میدہد چون از قفص قالب نجات یافت بخدا رسیدہ باشد۔ بیت

بینی وبینك انی یزاحمنی فارفع بلطفك انی من البین

کسے تمنا زندگانی خود کند ہرگز بخداے عزوجل نرسد زیرا کہ من کان مَیِّتاً یعنی کسیکہ شود فانی بموت معنوی فَاَحْیَیْنَاہُ پس زندہ کنم من او را بمن برویت من چون مرا بیند زندہ شود کہ ہرگز نمیرد مگر آن خواجہ خضر ہمین آب چشیدہ ؎

مردیم ہمہ تشنہ وہیہات ما خشک لب وتو در آب حیات

جان زتنم تو میبری مرگ بہانہ درمیان روے نما وجان ببر دور بکن بہانہ را

نَحْنُ اَقْرَبُ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَّا تُبْصِرُوْنَ ؎

وقت مردن اگرم شربت دیدار رسد وہ چہ شیرین شود آن تلخی جان کندن من

درشوق تو عاشقاں چنان جان بدہند کانجا ملك الموت نگنجد ہرگز

کسیکہ معاملہ کہ بعد از موت است اگر بداند چرا تمنا زندگانی کند۔

۲۲۔ قال یاغوث الاعظم حجۃ الخلائق عندی یوم القیمۃ الصم والبکم والعمی وفی نسخۃ الاعظم الابکم والاعمی ثم لتحسر والبکاء وفی القبر کذلك ومعناہ ظاہر

۲۳۔ قال یاغوث الاعظم المحبۃ حجاب بین المحب والمحبوب فاذا فنی المحب عن المحبت فقد وصل بالمحبوب

معناہ ظاہر یعنی میم محبت پردہ است میان احمد و احد پس خلاص یابد آن احمد را میم محبت واصل شود با خدا یعنی صورت قالب محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

آن محمدؐ حجاب است میان صورت احمد و احد چو از قالب محمدؐ خلاص یافت احمد با احد واصل شد پس اے دوست محبت قالب انسان است یعنی روح نور اوست و نور او قدیم است از محبت خویش قالب آدم و اولاد پیدا کردہ است و محبت روح انسان است و محبوب خدا است پس چون روح از قالب فانی شدہ یعنی نقل کردہ ازین دار فنائے قالب بجدار رسیدہ رفتؐ یعنی بدار بقا رسیدؐ قطرہ در دریا رسیدہ پردہ میان خدا و روح ہمیں قالب بود ہمچو حکایۃ عن اللہ تعالی وجودک حجاب بینی و بینک معلوم خواہد شد۔

۲۴ - قال یا غوث الاعظم رایت الارواح کلھا یترقصون فی قوالبھم بعد قولی الست بربکم الی یوم القیامۃ قال الرب تعالی میگوید دیدم من ہمہ ارواح را یعنی دیدم من خدائے را کہ رقص میکند در قالب اے انسان بعد از گفتن الست بربکم تا روز قیامت زیرا کہ غوث الاعظم در آئینہ روح جز خدا را ندید ہمچو آن رئس الطائفہ سید القوم فرمود کہ سی سال است کہ با حق تعالی سخن میگویم و خلق میپندارد کہ جنید با ما سخن میگوید اے دوست صاحب شریعت نظر بر انسان کند جز دست و پائے و قالب ہیچ در نظرش نیاید چون صاحب طریقت نظر کند صورت ظاہر ہم بیند و صورت سیرت باطن ہم بیند چون محقق نظر کند جز نور کہ تو او را روح گوئی نہ بیند چون عارف نظر کند جز خداوند را نہ بیند و کلام با او کند نہ با قالب او ہمچو عالم بر گورمیت ایستد جز خشت و گل را نہ بیند و صاحب طریقت اگر ایستد گور ہم بیند و استخوان و صورت و سیرت او ہم بیند و چون محقق بیند اگر آن میت جلالی است تجلی جلالی و اگر جمالی است جمالی بیند چون عارف بیند معاینہ صورت روح بیند بلکہ در آئینہ روح خدا را بیند ہنوز مقام عاشق نگفتہ ام کہ عاشق زیر خشت و گل و زیر ہر ذرۂ استخوان و در روح جز معشوق را نہ بیند اینجا سرے است کہ دیدن تو دیگر است

و دیدن عاشق دیگر۔

۲۵۔ قال الغوث رایت اللّٰہ تعالیٰ وقال لی یا غوث الاعظم من سألنی عن الرویت بعد العلم فھو محجوب بعلم الرویت ومن ظن الرویت غیر العلم فھو مغرور برویۃ الحق سبحانہ وتعالیٰ فرمود کہ اے غوث بگوش جان بشنو کہ دیدن خدا را مثالہا است یعنی بعضے

الرب

در بہشت خواہند دید بعضے در خواب درین جہان بینند کہ رویت اللّٰہ فی المنام جائزۃ یعنی مریدان در جان پیران خدا را بینند این ہم جائز است اما آنکہ در بہشت خواہند دید واللّٰہ اعلم بالصواب قال النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم انکم سترون ربکم کما ترون القمر لیلۃ البدر مثال آنجہان است و آنکہ در خواب بیند بینندہ داند دگر کس نداند و آنکہ در دل خود بیند دریچہ از دل کشادہ میشود بفرمان رب العزت او تعالیٰ وتقدس در آئینہ دل بندہ می تابد مومن چون نظر در دل میکند پروردگار خود را می بیند و چون متقی مزید و صالح بیند بدان ماند کہ صورت صالح مشاہدہ شود سجادہ بر دوش تسبیح بر دست وطاقیہ چہار ترکی بر سر با نور صفائی کہ در مجاوری او را فرماید عور بود پارسا مخدرہ مستورہ در تتق عزت محتجب و بحجب استتار صلاح مستتر کارش نیست جز سجودے و تسبیحے یاد کردنی بوردے بر مصلا نشستنی [1] نقابہ حیا از روے بردارد متجلی را در نظارہ وش جز آہ آہ نباشد در اینچنین محل شاید کہ محمد حسینی برین گفتار آید اکنون بگوش جان بشنو کہ مقصود من در من است ؎

درمیکدہ ساقی شو مے درکش و باقی شو	چون اے عراقی شو کو را ہمہ او دیدم
یک لحظہ صفائی دہ نگہ کن	ببین عکس جمال روے یارے
برلوح وجود نیست نقشے	جز نسخہ صورت نگارے

صورت نشو

گر در شب معراج رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وآلہ وسلم ہمین معاملہ شد نشان داد کہ

[1] درمیان الفاظ "نشستنی" و "نقابہ" یک لفظ در نسخہائے منقول عنہما مشکوک است۔ ع ح

رایت ربی لیلۃ المعراج فی احسن صورت وضع ید یہ علی کتفی فوجدت
بردا فی قلبی انا ملہ دیگر کہ رایت ربی لیلۃ المعراج فی صورت امرد شاب
قطط اعلیٰ مراتب دیدن ہمیں دو اند باقی طفیل این سوال لا ہے اللہ غیر اللہ غوث
چرا گفت کہ دیدم من پروردگار مرا چگونہ باشد جواب سلطان ۔ سید ۔ مخدوم ۔ پادشاہ
فقیر ۔ درویش ۔ ولی ۔ غریب ۔ مولانا ۔ شیخ ۔ خواجہ ۔ این یازدہ خطاب خاصہ
محی الدین اند آن سلطان از ہمہ پردہ ہائے خود آں حجاب ما سوی اللہ برگرفتہ
است غوث را با خدا ہمچنین دان وھو الآن مع اللہ کھو فی الازل اے
فی الکنز المخفی غوث سید الزمان است غوث بادشاہ عالم است آن درویش
کامل الشیخ یحیی و یمیت است خواجہ کونین است سلطان جہان است پادشاہ
ولایت است و از الفقر فخری غریب است محی الدین ولی اللہ است ہمچنین
ولی کہ الولی ھو الفانی فی اللہ والباقی باللہ والظاہر باسماء اللہ و بصفاتہ
غوث در تخلقوا با خلاق اللہ متصف است ولیکن برائے شرع اختفا و
استتار ے میگوید دیدم من پروردگار را ۔ اے دوست عارفان خدائے عزوجل را می بیند
و خبر آں مریدان و اخوانان را میرسانند بعضے در صورت امردان کہ صفت ما ہر و یان
دارند زیرا کہ ایاکم والنظر علی الامارد فان لھم لونا کلون اللہ این تربیت
پیران است با مریدان ۔ عارف کسے است کہ در ہر ذرہ خدا را بیند یعنی
محیط بیند و شناسد و کسیکہ در این جہان ندید در اں جہان چگونہ بیند و شناسد
مَنْ كَانَ فِيْ هٰذِهٖ أَعْمٰى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمٰى ہمین است ۔ بعضے عارفان
میگویند کہ خدا را بالائے بام کعبہ یا در اجزائے آن حق تعالیٰ را زیارت کردم
مراجبہ و دستار پوشانید و ہم ہمان بایزید نشانے خوب داد آنجا کہ گفت دیدم
کہ ہمہ حق حقیقت بود و ہم در دیوار کعبہ جزا و راندیدم آرے فلایکون مع اللہ

غیر اللہ ازین ہم بالا نگویم کہ بگوش جان شنو عاشق در آئینہ شاہد خوب روے جمال اللہ تعالیٰ بینند ہم محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در دیدن زینب زن زید فرمود کہ اللّٰھم ثبت قلبی اللّٰھم ثبت قلبی اللّٰھم ثبت قلبی سہ بار گفت آن سرور عاشقان فرمود کہ آنچہ در شب معراج فی احسن صورۃ بدیدہ دیدم در آئینہ زینب ہم غمزہ زد ازان نشان داد کہ اللّٰھم ثبت قلبی یعنی ثابت دار دل مرا بر دیدن زینب یعنی این جمال و کمال کہ درین خط نمود من عاشق و شیدا شدم این را از دل ما دور کن ولیکن لا یتجلی اللہ فی صورۃ مرتین بالازال الی الابد دایم الحزن من اہل والبکا ازینجا او را در نکاح آورد ند اللہ یجمع بیننا وبینکم فتح الباب اکنون بشنو چون رئیس الطائفہ و سید القوم در خود او را دید فرمود کہ لیس فی جبتی سوی اللہ زیرا کہ ہمہ رنگ او شد رنگ خود را در جبۂ خویش نیافت و دیدن غوث الاعظم بالاتر است زیرا کہ دید و نہان داشت و سر انجام رسانید در شرع مستتر ماند لیکن اینجا ہم قایل ہو است ہمچو من الشجرۃ اینجا من الغوث باشد زیرا کہ بی ینطق حق ایشان است ہمچو الحق ینطق علی لسان عمر رضہ فرمود کہ اے غوث کسیکہ سوال کند مرا از رویت من بعد علم کہ العالم ھو الحق المتجلی فلا یکون مع اللہ غیر اللہ یعنی در علم الیقین آنچہ دانست نمید اند کہ ہمچو ہمو خواہد شد بعد موت صوری یا معنوی چون نچواہم نشنیدہ کہ تا ارنی غیرت داشت لن ترانی شنید و کسیکہ گمان برد رویت مرا اینچنین علم او و معرفت برویت رب العالمین معلوم خواہد شد۔ معروف است

شب با تو غنودم و ندانستم کہ توئی روز م بکنار تو بودم و ندانستم کہ توئی

۲۶- قال یا غوث الاعظم من رانی استغنی عن السوال ومن لم یرنی فلا ینفعہ السوال فھو محجوب بالمقابل معناہ ظلم

یعنی در دل آئینہ روح کسے عکس پرتو ما پیدا شود یا او دید در ہمہ حال بے نیاز باشد

از سوال رَبِّ اَرِنِیْ وکسیکہ مراند ید در آئینہ روح خویش اگرچہ ارنی ارنی گوید سود نکند او دایم محجوب است بگفتار ارنی۔

۲۷- قال لی یا غوث الاعظم لا الفۃ ولا نعمۃ فی الجنان بعد ظہوری فیہا ولا وحشۃ ولا حرقۃ فی النیران بعد خطابی لا ہلہا

معناہ ظاہر یعنی رویت اللہ تعالیٰ جنت عاشقان است وقتیکہ در خود خدا را بیند جنت والفت است چون فرمان شود کہ اَلَمْ تَرَ اِلٰی رَبِّکَ یعنی نہ بینی سوے کیکہ این عکس پرتو در تو از و پیدا شدہ است لاجرم محبوبی نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درشبازو زے ہفتاد بار رجوع کردے بسوے او می باید کرد والفت ونعمت ذوقی کہ در گفتن انا الحق وسبحانی بود رفت در آن وقت از سر نو مسلمان باید شد مگر باز دید وقت مردن خدا را عین وعیان بلا مثال وبے بیان دید از ورا ے پردہ خود انشان چنین داد کہ فانا الیوم کافر مجوسی اقطع زناری واقول اشہد ان لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ اے دوست رویت المعشوق ہو الجنت یعنی تا مادام کہ عاشق در خود معشوق را بیند بکسوت معشوق خود ہم شود جنت است چون در ذات عاشق مجرد عشق پیدا شود اینچنین عشقے کہ نہ صورت دارد نہ معنی زیراکہ او تعالیٰ در صورت ومعنی نگنجد و در ذات عاشق پنہانی ہم نماید آن رویت معشوق تخمے بود در زمین ذات عاشق اکنون بکمال گرفت شجرہ صمدیت پیدا شدہ

در تنگناے صورت معنی چگونہ گنجد در بنگہ گدایان سلطان چہ کار دارد
صورت پرست غافل معنی چہ داند آخر کو با جمال جانان پنہان چہ کار دارد

اینجا عاشق غالب نماند بلکہ برار کنند مجرد روح شود اینجا روح عاشق مغلوب باشد وخدا غالب الفت کجا ماند کقولہ تعالیٰ وَاللّٰہُ غَالِبٌ عَلٰی اَمْرِہٖ امر او روح است کقولہ تعالیٰ قُلِ الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّیْ نیست وحشت وحرقت در نار جہنم بعد خطاب او تعالیٰ

خواہد شد برائے اہل آن دوزخ را یعنی دوزخیاں را در دوزخ انداز ند بعد با ایشان خطاب شود کہ ہر چہ کردم من کردم و ہر چہ کنم من کنم اینک من در کشف و ظہور تجلی ام چنانچہ در دنیا بودم آنرا بدانید ببینید و بشناسید و بعضے را قَالَ اخْسَئُوْا فِيْهَا وَلَا تُكَلِّمُوْنِ حرقت و وحشت ہم یکبارگی رود ؎

زان لذت کلام جہنم شود نعیم کفار را خبر نبود ز آتش جحیم
لیکن ز سوز فرقت و شوق و فراق حق باشند در عذاب شدید مدام الیم

بر آن کشتی گل لعل گردد ہر یکے رنگ آمیزی کند لیکن از خاصہائے امت محمد است صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کما قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نصیب نار امتی کنصیب ابراھیم من نار نمرود این از عظمت محمد است صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم۔

۲۸۔ قال یا غوث الاعظم فقلت لبیك یا رب العرش العظیم فقال لی قل لبیك یا رب الغوث انا اکرم من کل کریم وانا ارحم من کل رحیم الکریم و الرحیم معناہ ظاہر یعنی مر غوث را خلعت از صفت کریم و رحیم می پوشاند یعنی می نماید غوث را کہ کریم و رحیم صفت ما است کہ ما ترا دادیم و قال انا اکرم و انا ارحم من کل رحیم یعنی اولیا را اگرچہ خلعت کریم و رحیم میدہیم لیکن من از ایشان اکرم و ارحم ہستم آرے او کجا و ایشان کجا ایشان را ابطائے اوست او قدیم بذات خود است وھو قایم بذاتہ و ایشان قایم بدو۔

۲۹۔ فقال یا غوث الاعظم نم عندی لا کنوم العوام تراانی فرمود اے غوث بخسپ نزدیک من و مخسپ ہمچون کہ خسپیدن عوام است بینی مرا۔ فقلت یا رب کیف انام عندك پس گفتم من کہ اے پروردگار

چگونہ بخسپم من نزدیک تو یعنی چکنم و چگونہ کنم و چون باشم اے پرورش کنندہ روح من بصورت خویش کہ تا من در سریر سر فِی مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِیْکٍ مُقْتَدِرٍ باتو یکتا شدہ بخسپم کہ النوم مع اللہ این باشد ؎

من مست مے عشقم ہشیار نخواہم شد من خفتہ بمعشوقم بیدار نخواہم شد

این مراقبہ و تصور را امر شد ہم اوست تعالیٰ ہمچو فرمود قال لی خمود الجسم عن اللذات وخمود النفس عن الشھوات وخمود القلب عن الخطرات وخمود الروح عن اللحظات وفناء ذاتک فی الذات معناہ ظاہر و اشارت میکند غوث را کہ چنین بخسپ نزدیک من تا مرا یعنی این خسپیدن را فقیر اختیار میکند بغیر فقیر اینجا نرسد ہمچو میفرماید۔

۳۰۔ قال لی یا غوث الاعظم قل لاصحابک من اراد عنکم صحبتی فعلیہ باختیار الفقر فاذا تم فقرھم فلاھم الا انا معناہ ظاہر۔ یعنی اے غوث بگو دل ترا و روح ترا اگر می خواہید ہمنشینی با من در سریر ستر فِی مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِیْکٍ مُقْتَدِرٍ شاید شما را اختیار کنید فقر را یعنی احتراز کنید از عکس پرتو ما کہ در ذات تست و ذات خود را فدا کنید یعنی محتاج شوید بسوے من یعنی اگرچہ ہمرنگ ما شدہ اید اتحاد مرا یعنی یکتا شدن برا ے من با من محتاج شوید تا تو من شوی ہمہ معشوق باشی ثم الفقر عن الفقر ازین ظاہر ترنمیگویم پس ہرچہ مقصود من است بگویم یعنی چون کامل تمام شود فقیر از فقر آئینہ فقیر از ان صاف شود کہ نمایندہ آن فقیر گر منم یعنی کُلُّ شَیْءٍ ھَالِکٌ اِلَّا وَجْھَہٗ یعنی صورت عاشق ہلاک شود یعنی مضمحل گردد و آنچہ وجہ دارد یعنی حقیقت عاشق ازو در بر کشد تجلی عشق شود نہ عاشق ماند نہ معشوق ہمہ عشق ماند نہ صورت ماند نہ معنی ھُوَ الظَّاھِرُ ھُوَ الْبَاطِنُ روے نماید یکے در یکے شود بکون عیشہ کعیش اللہ آسے میشود۔

۳۱۔ قال لی یاغوث الاعظم طوبی لک ان کنت رؤفا علی بریتی ثم طوبی لک ان کنت غفور البریتی معناہ ظاہر

۳۲۔ قال یاغوث الاعظم جعلت فی النفس طریق الزاھدین یعنی زاہدان را اشارہ میکند کہ گردانیدم من در نفس راہ ازاں زاہدان یعنی وَفِیْٓ اَنْفُسِکُمْ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ را ہے کہ بدان بخدا رسند در ذات خویش میناؔ باید رفت زاہد را ازین نفس تن مراد است وازین تن تن اندرون مراد است کہ آن ہم صورت تست ان خلقت است ہمچو انسان لیکن انسان آن حقیقت نفس تست بشنوانَ فی جسد ابن ادم خلقاً من خلق اللہ تعالیٰ کھیئۃ الناس ولیس بالناس نفس او است نہ تن ظاہر تو کہ آنرا جسم گویند چنانچہ بالا رفت کہ جسم الانسان نفسہ ہمو علیحدہ بیان کردہ است من چہ کنم وگرنہ من فرقے نمی یابم میان جسم ونفس۔ وجعلت فی القلب طریق العارفین وگردانیدم در دل راہ عارفان یعنی دل عارف آئینہ ما است میان دو انگشتان ما عارفانرا راہ در دل گردانیدم یعنی عارف را در دل او خود خودرا نمودہ ام اذانظر فیہا تجلی ربہ ازین دل شاہد عاشق مراد است زیرا کہ درمیان کسوت جلال وجمال اوست گاہے جلالیت خودرا در آئینہ ذات شاہد بنماید گاہے تجلی جمال۔ ما ازیں دل روح تو مراد داریم کہ در جلال وجمال اوست ہم ازین جا است کہ قلب المومن عرش اللہ تعالیٰ وکذلک بیت اللہ ومرات اللہ وحرم اللہ۔ ازینجا آن محمد رسول آمد درجواب سائلے کہ پرسیدہ بود یا رسول اللہ این اللہ فرمود کہ فی قلوب المومنین

تو نفس خود را ندانستۂ دل او چہ دانی ؎

خبر از کاف کفر خود نداری خفا نقہا ے ایمان را چہ دانی

وجعلت فی الروح طریق الواقفین یعنی گردانیدم در روح راہ واقفان

اسرار الٰہی یعنی روح واقفان محمد است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس انبیائے ہمہ واقفان محمد است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تا خلعت صورت محمد پوشی در حضرت صمد تراجا ندہند یعنی نظر در آئینہ روح محمد بکن تا مرا بینی کہ احمد صورت احد است ومعنی احمد احد است مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ ومن رانی فقد رای اللہ۔ ایں واقفان دانند عارفان شناسد گمشدگان دریابند نقش قالب میوہ صورت روح راچہ داند واوراچہ شناسد۔ ؎

تو نقشی نقشبندان راچہ دانی تو شکلی پیکر جان راچہ دانی

احد احمد نہ تن را داند ونہ جان جان را داند کہ چیست وکیست ؎

نہ جان را خود خبر از جان کہ جان چیست نہ تن را از تن آگاہی کہ تن کیست

زاہد ملکوتی را گوینید عارف جبروتی را گوینید واقف لاہوتی را گوینید امامقصود من اینجا است بشنو وجعلت نفسی محل الاسرار یعنی گردانیدم من محل ذات من یا تخت برائے ذات من محل ادان اسرار محل اسرار یعنی محل اسرار من روح تست یعنی روح تو صورت من است ومعنی روح تو منم در کسوت روح تو بتو ظاہر شدہ ام الانسان سری وانا سرہ ؎

سر یست درین صورت زیبا ش نہانی گر روے نماید بخدائی کنند اقرار

سر ہمین است کہ او بتو ظاہر است وتو باو قایم۔

۴۳۔ قال یا غوث الاعظم قل لاصحابك اغتنموا بدعوات الفقراء فانھم عندی وانا عندھم معناہ ظاہر فاما ازین فقرائے امت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مراد است کہ تو او را اولیا خوانی کہ مستجاب الدعوات ہم ایشانند کہ محبوب رب العالمین اند۔

۴۴۔ یا غوث الاعظم انا ماؤی کل شی ومسکنہ ومنظرہ

والیّ المصیر معناہ ظاہر۔

۳۵۔ قال یاغوث الاعظم لاتنظر الی الجنہ وما فیھا ترانی بلا واسطۃ پندے میدید غوث راکہ توہم برمذہب مَازَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰی آے تامرا بینی و درمقام دَنَا فَتَدَلّٰی فَکَانَ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی اے بطفیل محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ توہم ازان محمدی ہستی یعنی درجلال وجمال نظر خودرانگاہدار برائے ذات من منتظر باش تامرا بینی بے حجاب جلال وجمال هذا ظاہر۔

۳۶۔ یاغوث الاعظم اھل الجنۃ مشغولون بالجنۃ واھل النار مشغولون بی اے غوث بہشتیان مشغول بہشت اند و باشند یعنی باحور وقصور وعسل ولبن وجزآن مشغول شوند واہل نار مرا یاد کنند بنہایت دشواری وفراق بہشت ازین مشغول یاد کردن است آئینہ خواہد شد لیکن دریجا بہشتی کسے است کہ درخود عکس پرتو خداوند عزوجل می بیند وبا او مشغول باشد وہمرنگ باو باشد پندارد کہ من ہمہ معشوق شدم لیکن کسے مشغول بصورت معشوق خود است لیکن از معشوق دور است مجنون ہم گرچہ میگوید انا لیلی لیکن آن لیلی دور است ودوزخی وزندانی کسے است کہ اورامی بیند بلا حجاب خود وبا او داخل شدن محتاج است برائے اتحاد او درسوز ونیاز عجز وانکسار ونیازمندی است الفقر فخری را امام خود ساختہ است ومشغول با اوست تعالی ایں درنیاز او درنازاین درافتقار او دراستغنا این درزمین مذلت او درآسمان تعزز شبازروز نہصد بار جان خود را برائے او درمی بازد بلکہ درہر زمان جانگداز میشود وآن نازنین درناز میشود ؎

مرا درہرزمانے جانگدازی ہنوزآن نازنین درناز وبازی

این با خدا مشغول است اگرچہ در زندان فراق و در نار اشتیاق است۔

۳۷۔ یا غوث الاعظم اهل الجنة یتعوذون عن النعیم کا هل النار یتعوذون عن الجحیم۔ یا غوث الاعظم من شغل بسوائی کان صاحبه فی النار یوم القیمة معناہ ظاہر از من سوائے روح تست یا عکس پرتو اوست پس در قیامت ہم خداوند نار را فراق از اتحاد باشد و ازین قیامت موت مراد است من مات فقد قامت قیامته۔

۳۸۔ یا غوث الاعظم اهل القرب یستغیثون عن القرب کا هل البعد یستغیثون عن البعد یعنی بالا رفت اہل قرب کسے است کہ ہمرنگ پرتو من شدہ است آن کس از آن عکس پرتو کہ میدارد از آن استغاثہ میجوید برائے وصال با من بلا حجاب خود ہمچوں اہل بعد آنکہ می بیند با من واصل شدن نمیتواند و استغاثہ از قالب و زندان دنیا میجوید برائے من تاکہ در جنت اتحاد در آید کہ مافی الجنة احد الا الله این جنت خواص باشد کہ تو او را عشاق گوئی۔

۳۹۔ یا غوث الاعظم ما بعد عنی احد عن المعاصی وما قرب منی احد من الطاعات معناہ ظاہر زیرا کہ ہرچہ ہست از عنایت من است نہ از کردن عمل صالح نزدیک من شود و نہ از کردن گناہ از من دور افتد یعنی بکردن طاعت در جنت در آرم نعیم یابد لیکن منعم کجا و بکردن گناہ در دوزخ اندازم لیکن از من دور نیست جزائے کردار او مر او را ہم بسوزم مبا ازم لا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم نزدیک کہ شود از چہ شود و دور از کہ افتد و از چہ افتد و کہ افتد کیے در یکے سماں در یکے است خواہی دانست۔

۴۰۔ قال یا غوث الاعظم لو قرب منی احد کان

اهل المعاصی لانهم اصحاب العجز والندم قال یا غوث الاعظم ثم قال العجز منبع الانوار والعجب منبع الظلمة معناه ظاهر و ازین گناه گناہے مراد است کہ خواہم گفت۔

۴۱۔ یا غوث الاعظم بشر المذنبین بالفضل والکرم وبشر المعجبین بالعدل والنقم یعنی بشارت دہ گنہ گاران امت محمد را کہ مومنان گناہگار اند بفضل من زیراکه هی امة مذنبة والرب غفور وبشارت دہ معجب را یعنی کافرا بعدل من و بہ نقم من زیراکه ویل یومئذ للمکذبین وکذلك هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِیْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ اِصْلَوْهَا الْیَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ اما مقصود اینجا است بگویم بشنو۔

۴۲۔ یا غوث الاعظم اهل الطاعات یذکرون النعیم واهل العصیان یذکرون الرحیم۔ قال یا غوث الاعظم انا اقرب الی العاصی بعد ما فرغ عن المعاصی وانا بعید عن المطیع بعد ما فرغ عن الطاعات هذا ظاهر یعنی اے غوث من نزدیک ام سوے گنہ گاران یعنی سوے عاشقان من۔ از عشق خدا ہیچ گناہے اکبر نیست کہ بندہ بر خدا عاشق شود زیراکه این عشق صغیر است لیکن براے اینچنین گنہ گاران خداے تعالیٰ قریب است آنکس بعد فراغ عن المعاصی یعنی بعد اتمام عشق یعنی چوں مرا در خود بحکم آئینہ یا بحکم یکرنگی ویند از دیدن من فارغ شدند گوینداع

چوں ہمہ معشوق شدم عاشق کیست

آں شد کہ بدیدار تو می بودم شاد ازعشق تو پرواے خودم نیست کنون

درین حال من نزدیک ترم سوے اینچنیں گناہگار و ظاہران با شد آنچہ ابرار میکنند اگر این مقرب کند گناہ شود حسنات الابرار سیئات المقربین۔ از

مقرب جز عاشق مراد نیست زیراکہ دایم او را میبیند بلکہ قریب ہمرنگ می باشد۔ اے غوث من دورم از مطیعان بعد از فارغ شدن از طاعت یعنی چون فرمانبرداری می کردند بعد فارغ شدن از صوت و مقابلہاے قیمت ایشان را در جنت الماواے فردوس در نعیم در آرم ایشان بدان نعمت ہاے حور و قصور مشغول شوند من کجا ایشان کجا الجنۃ سجن العارفین ہم ازینجا است گرچہ بنمایم من در لامکان و در پردہ ہاے نورانی و جمالیت بصفت عظمت و کبریائی بنمایم۔ المعناہ الثانی۔ من نزدیکم سوے گناہگاران یعنی کسیکہ بعد وصول و ہمرنگ شدن اگر عبودیت را پیشتر دارد گناہے عظیم است ہمچو لیس بینی و بینہ حجاب الا انی تقدمت بالعبودیۃ ولیکن چنان است کہ بدین گناہ نزدیکتر است او تعالی با این گناہگاران زیراکہ گناہ این مفتاح خود است۔ المعناہ ثالث۔ چون فرمانبرداری معشوق عاشق نکند گناہ است یعنی خدا عاشق است و اولیا گناہگاران امت محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم معشوق این گناہ بمنزلہ کرشمہ و ناز است کہ عاشقان دانند این اولیا کہ در مقام معشوقیت آمدند و بودند بحکم صفت و ہم بذات بعین او دیدہ ازینجا ایشان را عاشقان نامند نشنیدہ کہ آن عاشق سرفراز با ناز ہمراز گیسو دراز جعفر ثانی محمد حسینی ازین معاملہ چہ نشان آورد کہ میان عاشق و معشوق و محب و محبوب حالتے باشد کہ معشوق و محبوب جویان وصال بود عاشق ناز و کرشمہ کند و غنج و دلال نماید و اعراض و اغماز فرماید ع

ہجران خواہم صنما وصال نخواہم

المعناہ رابع۔ انا قریب عن العاصی یعنی ہمچو زلیخا میگوید کہ ہرچند یوسف امر من نمیکند لیکن من نزدیکترم یوسف را زیراکہ من عاشقم او معشوق و معشوق در قید عاشق نیاید و زلیخا را چندان کنیزان بودند خدمت یوسف خود میکرد از سبب عشق او و کذالک محمود غزنوی چندان غلام و مملکت داشت چون با ایاز عاشق شد غلام ایاز گشت ایدوست

عشق او بصیغت غلام کردہ محمود عین غلام بود این سر عشق است ایاز گفت ہیچ ذ نبے در خدمت سلطان نمیدانم کہ مرا بر تخت میں نشاند آنگاہ خود زیر تخت می نشیند و گوید وقتی اے آنکس کہ عشق ذات ما از تو مراد یافتہ است و اے آنکہ وجود ما از وجود تو زیبائی یافتہ است اے ما از تو و اے تو از ما اے دوست ہمچو ایاز محمود را یوسفؑ زلیخا را ہمچو الف الف را دال ہمچو فرمود لولاک لما خلقت الافلاک لولاک لما خلقت الکونین لولاک لما اظہرت الربوبیۃ وکذلک انا انت و انت انا وکذلک کلہم یطلبون رضائی وانا اطلب رضاک یا محمد وکذلک اذیت ملکی علیک یا محمد۔ المعناء الخامس ان اللہ قریب الی العہد گنا و احمد عشق احمد مراد آمد معنی دوم آنکہ انا بعید عن المطیع اذا فرغ من الطاعات از آن گناہگار احمد مرسل مراد بود ازین مطیع ابلیس را مراد داریم زیرا کہ جو انمردان ہمیں دو اند باقی در شمار نمی آرند ہمچو منصور مغفور فرمود ما صحت الفتوت الا لمحمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم والا ابلیس لعنۃ اللہ علیہ یعنی ابلیس را ظاہر ہمچو من و ہمہ کس دانم کہ فرمود اسجد لآدم لیکن در باطن ہمچو معاملہ یوسفؑ کرد کہ اباکردند فرمود لا تسجد لمن خلقت طینا ولا تسجد لغیری بیچارہ بر آن امر گردن نہاد در قہر و ملامت افگند آن بیچارہ را ہمین عجب آمد کہ ہرچہ فرمود کردم و مرا براند چرا این جور نگر کہ بر من مسکین کرد خود خواندہ خود براند بیچارہ باشد طفل علمائے روزگار چہ دانند ؎

عشق را بوحنیفہؒ درس نگفت — شافعی را در و روایت نیست

بو العجب سورۂ الیست سورۂ عشق — چار مصحف ازو یک آیت نیست

۴۳۔ یا غوث الاعظم خلقت العوام فلم یطیقوا نور ربہا فجعلت بینی وبینہم حجاب ظلمۃ وخلقت الخواص فلم یطیقوا مجاورتی فجعلت الانوار بینی وبینہم حجابا معناہ ظاہر یعنی پیدا کردم من عوام

راپس نمیدانند طاقت نور زیبا زیرا پس گردانیدم میان من و میان ایشان پردہائے ظلمانی تاریکے یعنی ھو الاخلاق الذمیمۃ بین العام و بین اللہ حجاب در شغل فرہائم چنان مستغرق ماندند کہ سر بر کشیدن نمی توانند تا در پردہائے نورانی ہم در آیند و این ہمت نگر اخلاق حمیدہ و پیدا کردم من خواص را و نمی دارند ایشان طاقت قرب من پس گردانیدم روشنائی را میان من و میان ایشان پردہا اے دوست اگر فرق میان عوام و خواص کنم و نویسم مجلات شود بارے بشنو عوام اہل شریعت اند و خواص اہل طریقت اند عوام اہل طریقت اند و خواص اہل حقیقت اند و عوام اہل حقیقت اند و خواص اہل معرفت اند اما مقصود ما ازین بالاتر است کہ عوام عاشقانند و خواص آنانکہ در مقام معشوق اند زیرا کہ ہمہ کس او را می بیند و عاشق شیدا شدہ اند اگرچہ نمی دانند ؎

میل خلق جملہ عالم تا ابد گر شناسد ورنہ جاذب سوئے تست

جز ترا چون دوست توان داشتن دوستی دیگران بر بوئے تست

فَاَیْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْہُ اللّٰہِ ہر کرا دوست داری او را دوست داشتہ باشی و ہرچہ بد و روئے آری بر وآوردہ باشی و مقام معشوق ہمہ اولیا میدارند یکے از ایشان غوث اعظم است کہ مقام معشوقیت میدارد اکنون ہان و ہان آن غوث را خداوند تعالی از مقام معشوقیت در مقام مجرد عشق آوردن میخواہد و برائے این پندے میدہد۔

۴۴۔ یا غوث الاعظم قل لاصحابك من اراد منكم ان يصل الیّٰ علیه الخروج من كل شئ سوائی اے غوث بگو یاران خود را یعنی دل ترا و روح ترا و سرّ ترا اینکہ اگر واصل شدن بمن خواہید پس باید شما را کہ از اعضائے تو اند کہ غیر من اند و غیر صورت من اند بیرون آئید زیرا کہ ایشان مقید اند و من مطلق ام کہ در قید شکل و صورت یک نمانم پس برائے آوردن در مقام مجرد عشق میفرماید کہ از خود و از اخلاق خود بیرون آئی تا بمن رسی بحو دع نفسك فتعال یعنی از

قفس قالب خود بیرون آے تا بن رسی مگر غوث را از دار فنا بدار بقا میخواہد آوردن برائے این پندے میدہد غوث را۔

۴۵۔ یاغوث اعظم اخرج عن عقبۃ الدنیا تصل بالآخرۃ واخرج عن عقبۃ الآخرۃ تصل الیَّ۔ یاغوث الاعظم اخرج عن القلوب والارواح ثم اخرج عن الامر والحکم تصل الیَّ معناہ ظاہر یعنی از ناسوت وملکوت وجبروت واز بہشت واز دوزخ واز کفر واز اسلام بیرون شو یعنی ہر کرا نام بجز اللہ است خروج کن یعنی چشم از ہمہ بدوز و برمذہب مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰی باش پیوستہ سوئے من یعنی ہمرنگ من شو یعنی تخلقوا باخلاق اے بشے اتصفوا باوصافی میدانی کہ بعد ازین چہ معاملہ خواہد شد بزرگے را پرسیدند ما فعل اللہ بک قال ادخلنی ربی جنۃ القدس یخاطبنی بذاتہ ویکاشفنی بصفاتہ۔

۴۶۔ یاغوث الاعظم ان لی عباداً سوی الانبیاء والمرسلین لا یطلع علی احوالہم احد من اہل الدنیا ولا احد من اہل الآخرۃ ولا احد من اہل الجنۃ ولا احد من اہل النار ولا ملک مقرب ولا نبی مرسل ولا رضوان وما خُلقت للجنۃ ولا للنار نعتہم ولا للثواب ولا للعقاب ولا للحور ولا للقصور فطوبی لمن آمن بہم وان لم یعرفہم۔ یاغوث الاعظم انت منہم وہم اصحاب البقاء المحترقون بنور اللقاء ومن علاماتہم فی الدنیا اجسامہم محترقۃ من قلۃ الطعام والشراب وانفسہم محترقۃ نفوسہم من الشہوات وقلوبہم محترقۃ عن الخطرات وارواحہم محترقۃ عن الخطات وہم اصحاب البقاء المحترقون بنور اللقاء

وصف ایشان خود بیان میکند وبغیر او ایشان را ہیچ کس نمی شناسد وانہ صفت کردن

ایشان و از شناخت ایشان قاصر ستیم و عاجزیم و برائے رویت لقائے ایشان شتاق ہستیم ایشان را باخدا یکسان دان ۔

بادوست یکے اند چوں جان درتن مردم گر نیک بہ بینی بحقیقت تو ہمانند

ایشان ظاہر باسمار اللہ و صفاتہ اند و نشان ایشان خود ہمو فردہ من از یں بالا ترچہ گویم که عالم زیر و زبر شود ۔

۴۔قال یاغوث الاعظم اذ اجارك العطشان فی یوم شدید الحر وانت صاحب الماء البارد ولیس لك حاجة الماء فلو کنت تمنعه فانت ابخل الابخلین فکیف امنعهم رحمتی وانا شهدت علی نفسی بانی ارحم الراحمین انچہ مقصود من از یں است بگویم گوش جان بشنو اذن میدہ غوث راکہ چوں آئید بر تو تشنگان رویت من آنانیکہ برائے رویت من تشنہ داشتہ اند روح را یعنی از دیدن انوار جلال و جمال و از کشف غیب و دیدہ روح را بربستہ اند مراقبہ برائے من میکردہ اند و منتظر بہ لقائے من اند و در ہجر فراق اند متصل شدن با من نمیتوانند اگر از غایت تشنگی بر تو آیند برائے شراب وصل ما زیراکہ انت صاحب الماء البارد و از یں ما را البارد آب حیات شراب کلام اللہ است و رویت جمال لقار اللہ مراد است اے غوث ترا ایں چنین گردانیدہ ام در طرفۃ العین طالب ما بمن رسانی و تو واصل حق گردان طالبان ما یعنی تو ہم ہمچو او و علیہ الصلوٰۃ باشی یاد آور اذا رایت لی طالباً فکن له خادماً و ترا اگرچہ حاجت وصال نیست زیراکہ از فراق و وصال تو بالا شدہ و معاملہ ترا انجا رسانیدہ ام کہ جز من ہیچکس نداند پس اگر منع کنی طالبرا از طلب من یعنی اگر شراب نرسانی او را پس باشی بخیل از بخیلاں انچہ در دست طالبان را بنما یعنی ہمچو آں عاشق سر فراز با ناز بے انباز بے نیاز ہم از گیسو دراز فرمود ع

در چشم منے در آئید و درو درنگرید

تو ہم توجہ ارشاد کن تا ایشان ہم رنگ تو شوند بدانچہ در تست الا در حق عاشقان فرمود
کہ کیف امنعٌ رحمتی یعنی چگونہ باز دارم من جمال خود را از عاشقان من زیراکہ انا شہم
شہدت علیٰ نفسی بانی ارحم الرحمین و بدرستیکہ گواہی می دہم من بر ذات
من اینکہ من ارحم ہستم از راحمان از ان راحمان اولیاء اند مراد اند یعنی اولیاء من
بصفت رحم من متصف اند نعمت خود را خلعت خود را معنی خود را تا بجان خود می بخشند
ما از ایشان ارحم ہستم یعنی انچہ ایشان کنند بطفیل من کنند و انچہ من کنم من کنم یعنی مردمان
از روح پیر نصیبے دریا بند و عاشقان ما از ذات ما نصیبہا دریا بند ایشان کجا و ما کجا از خود
بخود برائے خودیم ایشان بمن فائز برائے من از من انی ارحم الرحمین یعنی سنریہم
اٰیٰتِنَا فِی الْاٰفَاقِ وَفِیْٓ اَنْفُسِہِمْ حَتّٰی یَتَبَیَّنَ لَہُمْ اَنَّہُ الْحَقُّ - اَلَآ اِنَّہُمْ فِیْ مِرْیَۃٍ
مِّنْ لِّقَآءِ رَبِّہِمْ ۔

یک ذرہ عنایت تو اے بندہ نواز بہتر ز ہزار سالہ تسبیح و نماز

۴۸۔ یا غوث الاعظم اہل المعاصی محجوبون بالمعاصی
واہل الطاعات بالطاعات ولی وراءہم قوم آخرون لیس
لہم غم المعاصی ولا ہمّ الطاعات پس غوث برائے اتصال ادنیٰ ربّہ
کہ بکدام طریق تو واصل شوم من وکدام پیوستن بہتر و نزدیکتر سوئے تست بحق پرسد
[49] فقلت یا رب ای الصلوۃ اقرب الیک قال الصلوۃ التی
لیس فیہا سوای والمصلی غایب عنہا میگوید کہ وصال آنرا گویند کہ
نباشد دران وصال جز من یعنی میان عاشق و معشوق وصالیست کہ دران نہ بہشت
ونہ دوزخ یعنی نہ پردہ جمال باشد نہ پردہ جلال نہ پردہ صورت معشوق ونہ پردہ صورت
عاشق ہمہ عشق باشد العشق ہو الذات زیراکہ فلا یکون مع اللہ غیر اللہ
ولا یری اللہ الا اللہ ولا سواہ اینجا حاصل میشود پس مقابل میگوید:۔

[49] شرح این الہام در ہر دو نسخہائے منقول عنہا موجود نیست ۔

۴۹ - ثم قلت ای صوم افضل عندک یعنی کدام روزہ افضل است نزدیک تو یعنی برای آن وصال مذکور مراقبہ باید یعنی انتظار کدام افضل است نزدیک تو شنیدۂ الصوم الغیبت عن رویت ما دون اللہ لرویت اللہ این ہم ظاہر است صوموا برویتہ صوم الرویت رامی پرسد کہ بدیدن تعالے تو روزہ میدارند کدام است برای اینکہ افطار کنم بذات تو وافطروا برویتہ واین ظاہر باشد صوموا برویتہ وافطروا برویتہ این در حق عارفانست وآں در حق عاشقان است

قال الصوم الذی لیس فیہ سوائ والصایم غایب فیہ فرمود اللہ تعالی روزہ آنرا گویند کہ نباشد دران روزہ سوائے من یعنی عکس پرتو من وصائم یعنی عاشق غائب شود در ظہور عشق من یعنی در ظہور ذات من زیراکہ جاءَ الحقُّ وَزَہَقَ الباطِلُ یعنی جاء العشق وزہق صورت المعشوق والعاشق زیراکہ المعشوق ہو الصفات والعاشق ہو الاسماء یعنی مقام مجرد عشق از عالم اسما وصفات بلند است کہ در فہم مردان نیاید زیراکہ در وصف فراق ووصال نمیگنجد ؎

تعالی العشق عن فہم الرجال　　　وعن وصف الفراق والوصال

۵۰ - ثم قلت یارب ای عمل افضل عندک قال الاعمال التی لیس فیہا غیری وسوائ من الجنۃ والنار وصاحبہا غایب عنہا معنا وظاہر - ازین عمل صالح مراد است وعمل صالح این است کہ برای او جان خود را درباز و واز ہستی خود برخیزد وسر روز اخلاق بشریت تبدیل کند واز خود پرہیز کند ؎

سرباز درین راہ اگر طالب اوی　　　در کوی خرابات نگنجد سر و دستار

۵۱ - ثم قلت یارب ای البکاء افضل عندک قال البکاء الضاحکین پس پرسیدم کہ اے پروردگار من کدام گریہ افضل است نزدیک تو فرمود گریہ خندہ کنندگان یعنی بکاے انبیا خصوصاً بکاے محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قلت ام المومنین

عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ

الحزن والبکاء وبکاے اولیا ہم افضل است نزدیک او بشنیدہ اند یسمعوا اہل السموات والارض بعد بکا ایشان در صحت حال حقیقی آیند کہ آنہم نزدیک او افضل است ہمچو گفت۔

۵۲۔ ثم قلت یارب ای ضحک افضل عندک قال ضحک الباکین۔ پس پرسیدم کہ اے پروردگار من کدام خندہ افضل است نزدیک تو گفت خندہ گریہ کنندگان یعنی فرمود کہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وگدایان امت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمچو درخوف وبکا بودند چون احزان گریہ جمال وکمال من بینند کہ نہ دران پردہ حور باشد ونہ قصور نہ عسل ونہ شیر مگر تجلی ربہ ضاحکا تجلی او درخندہ آمد از خندہ او درخندہ واین خندہ ایشان را بمنزلہ عبادت است مگر محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ازین خندہ نشان دادیا باذ ضحکھم عبادۃ ومزاحھم تسبیح ونومھم صدقۃ ایشان را خندہ از سرے است عظیم کہ در تحریر نیاید اگویم کہ چون حقیقت در مجاز جلوہ گری می نماید خندہ آید۔

حسن خود از روے خوبان آشکارہ کردہ پس بچشم عاشقان او را تماشا کردہ

اللہ ولا سواہ براے تماشا خود را بر حسن خود عاشق خود بخود است نہ کس عاشق است نہ معشوق خود است بر خود است

۵۳۔ ثم قلت یارب ای توبۃ افضل عندک نقال توبۃ المعصومین۔ ثم قلت یارب ای عصمت افضل عندک نقال عصمۃ التائبین معناہ ظاہر التائب یتوب عن کل شئ سوی اللہ۔

۵۴۔ قال یا غوث الاعظم لیس لصاحب العلم عندی سبیل مع العلم الا بعد انکارہ لانہ لو ترک العلم عندہ صار

در ہر دو نسخہاے منقول عنہا عبارت ہمچنین است ناکمل ومشکوک است۔ ع ح

طانا۔ فرمود کہ اے فریاد رسندہ بزرگ نیست برائے صاحب دانائی خود را
۔۔ م ظاہر بینان را نزدیک من راہے باعلم ظاہر کہ بزبان مقال میدارد مگر بعد انکار
اے نسیانہ ۔ انکہ گویند علم ندانی بخواں و اگر بدان چندان بدانی کہ ندانی کہ نمیدانم یعنی معشوق حقیقی در ے است در صدف آن صدف در دریاے وحدت است وعلم را با لباس
راہ بیش نیست پس عالم در قعر دریاے وحدت کے در رسد تا نزد صدف کسے شود
در حقیقت ایشان را چگونہ داند۔ لانہ لوترك العلم عنده صار شیطاناً
یعنی ازین نادانی علم لدنی حاصل میشود اگر آن علم را ترک دہد یعنی اگر علم لدنی کہ معلوم شود بران
اگر کارے نکند شیطان گردد یعنی راندہ گردد و از جملہ راندگان ۔ ہمچو علم ظاہر موسیٰ علیہ السلام
را بود آن علم ہیچ فایدہ نداد چون آنرا فراموش کردہ خدمت خضر اختیار کرد دید کہ خضر بر علم
لدنی عمل میکرد ۔ موسیٰ را تحمل نشد در ہر سہ محل کہ مشہور است خضر فرمود اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ
مَعِيَ صَبْرًا سر انجام فرمود هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِيْ وَبَيْنِكَ المضاد الذاتی از آن علم اول علم
این مراد است کہ داند العالم ہو الحق المتجلی ے

بجہان خرم از انم کہ جہان خرم از وست عاشقم بر ہمہ عالم کہ ہمہ عالم از وست

این علم ہیچ سودے ندہد تا کہ در عین الیقین و حق الیقین نیاید العالمون محجوبون بعلمھم
ہمیں باشند و اگر این علم را ترک دہد ہم شیطان گردد یعنی در بار فراق باشد این جا مرشد کامل
باید تا این علم را بذیرفت کند یا شاہد پرست کند یا بت پرست کند تا خدا پرست شود کفر زنار
از نیجا روے نماید تا کہ شیطان محض گردد مشہور است کہ بار دوزخ گذر نکنی بہ بہشت نرسی
واز بہشت نگذری بخدا نرسی عالم بخدا نرسد تا کہ عاشق نشود یعنی غیر عشق بخدا ہیچ کس نرسیدہ است۔

۵۵۔ قال الغوث الاعظم رایت الرب تعالیٰ فسئالت یاز
ما معنی العشق فقال عشق بی وفی قلبك عن سوائی فرمود آن
غوث کہ دیدم من پروردگار را کہ بلند است از دیدن فہم مردان پس سوال کردم من

چیست و چہ معنی دارد عشق فرمود کہ اے غوث بزی بمن یعنی زندہ باش بمن
از جز من۔ میدانی چہ میگویم چون خدائے تعالی بندہ را دوست دارد خود بر بندہ حو ...
شود چنانچہ بر غوث شدہ بود و غوث را مقام معشوقیت یعنی غوث را ہم رنگ خود و متصف
بذات خود کرد بعدہ بندہ را بر خود عاشق گرداند ہمچو غوث را درین حال کہ اول نمود و در عشق
خود شیدا کرد چنان مبتلا کرد کہ ہمہ را فراموش کرد علم ہمہ جہل گشت۔ غوث از عشق صغیر
خود می پرسد کہ پروردگار چہ معنی دارد یعنی چہ حال میدارد این عشق من کہ بر تو از ان مبتلا شدم
پس تربیت میکند اللہ تعالی کہ عش سبے دق قلبك عن سوائی یعنی بشارت
میدہد کہ زی بمن و نگاہداشتن دل خود را از غیر من خود را زندہ دان اللھم احیابك
این معنی دارد عشق و معلوم خواہد شد۔

۵۶۔ یاغوث الاعظم اذا عرفت ظاهر العشق فعلیك بلقائك عن العشق لان العشق حجاب بین العاشق والمعشوق

یعنی اے غوث چونکہ شناختی و دیدی پیدا ذات مرا کہ در دل و در روح خویش تو عاشق
و مبتلا شدہ لیکن ازین ہم ترا شاید کہ فانی شوی زیرا کہ این عکس پرتوے از ذات من
است این عکس پرتو پردہ است میان من و میان تو ازین پردہ خود گذاشتن را
پندے میدہد رب العالمین حضرت غوث را۔

۵۷ قال یاغوث الاعظم اذا اردت توبة فعلیك باخراج الھم عن النفس ثم باخراج خطرات عن القلب تصل الی والا فانت من المستھزئین۔

یعنی اے غوث چون خواہی توبہ یعنی ازین
عکس پرتو پیدا شدہ است اگر ازین رجوع سوے من کردن میخواہی پس باید مرترا کہ
بیرون شوی از اندیشہ از ان ذات تو یعنی چون عاشق شدی و پنہان داشتی عشق را
در خود و سرانجام رسانیدی ذات خویش را پس باید کہ ببیری در عشق من تا مردن تو

ن تا بہ تو موبہذا قال النبی صلی اللہ علیہ والہ وسلم من
ن ز عشق وکتم مات شہیداً از خواطرات دل بیرون آئی یعنی دع نفسک فتعال
واگر نہ پس ہیچ تو سیکے از سخن کنندگان غوث را میفرماید الا فانت من للمستہزءین
باقی کدام کس باند کہ در شما آیند آرے والمخلصون علی خطر عظیم ؎

از خویش بیرون آئی در دوست در آئی تا گم نشوی گم شدۂ خویش نیابی

۵۸۔ یا غوث الاعظم اذا اردت ان تدخل فی حرمی فلا تلتفت بالملک ولا بالملکوت ولا بالجبروت یعنی چون غوث اعظم را ہر چہ فرمان شدے بجا می آوردے اکنون این و آن در مقام اعلی علیین حرم ابد است آنجا غوث را آوردن میخواہد و برائے این میگوید کہ اے غوث چون تو خواہی کہ داخل شوی در حرم من صوفی شو زیرا کہ الصوفی عرش اللہ تعالیٰ فی الارض وصوفیان اولیائے اویند زیر پیراہن اوینداولیای تحت قبائی لا یعرفھم غیری از ہمہ کس اولیا را مخفی ومستتر میدارد از جہت عشق خود زیر نیمہ پیراہن خود وبعضے صوفیان را ہمچنین میدارد الصوفی اطفال فی حجر الحق برائے آوردن درین مقام غوث را پندے میدہد کہ التفات مکن بملک وبملکوت وبجبروت زیرا کہ لان الملک شیطان العالم والملکوت شیطان العارف والجبروت شیطان الواقف فمن رضی بواحد منھا فھو عندی من المطرودین معناہ ظاہر از اینجا معلوم شد سالک چون اینجا رسد مجاہدہ اختیار باید کرد تا مشاہدہ شود۔

ثم قال

۵۹۔ کما قال لی یا غوث الاعظم المجاھدۃ بحر من بحار المشاھدۃ فعلیک باختیار المجاھدۃ لان المشاھدۃ بدون المجاھدۃ محال لان المجاھدۃ بذر المشاھدۃ یا غوث الاعظم من حرم عن المجاھدۃ فلا سبیل الی المشاھدۃ یا غوث الاعظم

من اختار المجاهدة بی لا الغیری فله مشاهدتی شاء
یاغوث الاعظم لابد للطالبین من المجاهدة کما لابد لهم
منی معناه ظاهر۔ وصف مجاہدہ خود فرمود من چہ گویم ہرچہ گویم مجاہدہ ازان بلندتر
است زیراکہ بغیر مجاہدہ مشاہدہ نیست و مجاہدہ کار خاصہ اولیا است چنانچہ مشہور است۔
۶۰۔ یاغوث الاعظم ان احب العباد الی الله العبد الذی
کان له والد و ولد وقلبه فارغ منهما لو مات له الوالد فلیس
له الحزن بفوت الوالد ولو مات له الولد فلا یکون له هم بفوت
الولد فاذا بلغ العبد هذه الدرجة فهو عندی بلا والد و
لا ولد ولم یکن له کفوا احد۔ یاغوث الاعظم من لم یذق
فناء الوالد بمحبتی و فناء المولود بمودتی لم تجد لذت الوحدانیة
والفردانیة معناه ظاهر از والد مراد صورت محمد صلی الله علیه وسلم و ولد صورت
معشوق چون ازین ہردو بگذرد لذت وحدانیت و فردانیت خدا وند عز و جل را بچشد
و آنگہ بداند کہ چہ باید کرد۔
۶۱۔ یاغوث الاعظم اذا اردت ان تنظر الیّ فی محل
فاختر قلباً حزناً فارغاً عن سوای معناه ظاهر فی محل اسے فی قلب
او فی روح اختیار کن دل را در ذاک تراز من زیراکہ انا عند المنکسرة قلوبهم
لاجلی تو ہم دایم الحزن و البکا باش برائے من۔
۶۲۔ فقلت یارب ما علم العلم قال یاغوث الاعظم
علم العلم هو الجهل عن العلم پس پرسیدم کہ اے پروردگار من چیست
علم ازان علم پس فرمود ازان نادانی است ازان علم یعنی العلم نقطة کثرها
فی الجهل ہمیں علم بس است کہ الله تعالیٰ لا سواه وکان الله ولم یکن معه شیء

ن فلا یکون مع اللہ غیر اللہ و این علم را نہایتے نیست پس تو نادان

سو چندان بدان کہ بدانی کہ نمیدانم والسلام۔

۶۳۔ یا غوث الاعظم طوبی لعبد مال قلبہ الی المجاھدۃ وویل لعبد مال قلبہ الی الشھوات۔ اے غوث خوشی یعنی بشارت باد مر بندہ را کہ میل کند دل آن بندہ سوے مجاہدات کہ مشاہدہ است و ویل چاہ دوزخ و فراق مر کسے را کہ میل کند دل آنکس سوے شہوات خود پرستی و ہوا پرستی زیراکہ خود پرست نشود از میل دل ہمہ اعضا را میل شود زیراکہ القلب رئیس الاعضاء ملک البدن است نشنیدۂ کہ ان فی جسد ابن آدم لمضغۃ اذا اصلحت صلح سائر الجسد واذا فسدت فسد الجسد کلہ الا وھی القلب و آن دل کہ بین الاصبعین من اصابع الرحمن آن دل است کہ مرتبہ عرش و بیت اللہ و حرم اللہ و مرات اللہ میدارد تو میدانی کہ کنندگان مجاہدہ ایشان را مشاہدہ روزی شدہ است۔ وچہ نشانداده اند اول از اعلام او لیلیٰ کہ تو او را مجنون میخوانی بیان کنم گفت انا لیلی و لیلی انا و آن منصور مغفور مشہور فرمودے

و این وجہک مغفورنا طوبی   فی باطن القلب ام فی باطن العین

و آن خواجہ شبلی محبوب ازلی چنین فرمود کہ انا اقول و انا اسمع ھل فی الدارین غیری و آن سید الطائفہ رئیس القوم نہایت صوم فرمود کہ لیس فی جبتی سوی اللہ و آن حسن خرقانی بیابانی گفت انا اقل من ربی بسنتین و آن سید العرفا امام الاولیا گفت لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا و آن محمد رسول اللہ محبوب اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم منظور اللہ فرمود کہ من رانی فقد رای اللہ و آن اولاد رسول صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بحق مقبول جعفر ثانی محمد حسینی فرمود کہ در چشم من در آیند و بہ بینند و بگوئید۔ انچہ از کردن مجاہدہ مشاہدہ است حضرت عاشق سر فراز بابار ہمراز گیسو دراز گفت اگر نویسم مجلدات سدے

ہائے دریغ ندارم اگر عشق حقیقی نداری عاشق مجازی شو کہ عشق ہمیں حقیقی
مجازی چہ کنی قصہ دراز می کنی ورا دیان از جمال اللہ خوب نشان مید ہند اما بیان او
نیست فرق جز نام محمد حسینی را روزے چنیں اتفاق افتاد آبے طول و عرض او
باشار اللہ تا چہ قدر باشد عمق از کمر زیادہ نیست۔ جمعے می روند یکے در آن میان
من ہم ہستم یکے دخترے سالے پانزدہے او نیز میرفت تحفہ ایست کہ ما ہمہ تا کمر برہنہ ام
آن دخترک را جمالیست اگر از عکس پرتو او خلقت حور را باشد حور را جز دعوی خدائی
نکند ؎

این جوہر قدسی ز کجا آمدہ یارب کاوصاف الٰہی است در و جملہ مرتب
این معنی غیب الست کہ گشتہ است مصور یا روح حقیقی شدہ با جسم مرکب

رنگ رخسار و قد بالائے او از احسن صورت و انا مرد شاب رمزے میفرماید میان
من و او مقدار یک فرسنگ باشد مرا بخود دعوت کرد چنانچہ شہے را بعروسی باحترام میبرند
در آن آب بقیاس یک فرسنگ مرا باوے اتصال دادند ؎

انان خوشتر وزان بہتر چہ باشد کہ ناگہ میرسیائے بیارے

شخصے از غیب الغیب شاہد شد جامہ برمن انداخت چنانچہ کسے مرکسے را بپوشند در ان ساعت
خود را ہمیدان جمال و ہمیدان حسن و ہمیدان لطف عین آن دخترک دیدم کہ او عاشق
من شد و من عاشق او شدم ہمدران میان ازمن و ازان دخترک بہتر عیسٰی سر بر
کرد و فریاد برآورد کہ انا ابن اللہ میان ما ہر دو دعوی افتاد من میگفتم کہ عیسٰے پسر من
است او میگوید پسر من عیسٰے فریا میکند و میجہد و از ما ہر دو تبری مینماید و میگوید کہ
نہ ازان تو ام نہ ازان او من ازان خودم و خود بخود ام و آن دخترک بعد ازانکہ میگوید
عیسٰے ازان من است من خود را عین او می یابم و آن آب سر بسر کہ با تو گفتم ہمہ منم و اللہ
اعلم چہ کنم کسے کہ براتباع محمد حسینی رود ہمچنین مشاہدہ شود بحرمت النبی و آلہ الامجاد علیہم

؎ این سمر جہل و نہم است از کتاب اسمار الاسرار تصنیف حضرت مخدوم کہ تمام و کمال با ضافہ اشعار
اینجا آمدہ اخراج

طلبنی وجدنی اے طلبنی بالمجاہدت وجدنی بالمشاہدت۔

قال الغوث الاعظم رایت الرب تعالیٰ ثم سألت عن المعراج قال لی یاغوث المعراج مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰی

فرمود غوث کہ دیدم من پروردگار را کہ بلند است از رسیدن فہم مردان ہمہ روزے در معاملہ محمد حسینی رب العالمین را ندانست و نشناخت پس ہمراد خود نرسید باقی کدام کس اند کہ در شمار آیند بشنو کہ عاشق سرفراز با یار ہمراز گیسو دراز جعفر ثانی محمد حسینی رسیدہ بعلم لدنی علمائے ربانی فرمود کہ روزے در وقت بہارے در بازارے میگذشتم عورتے مستے در رستہ بازار نشستہ برگ میفروخت شطارے چندے گرد برگرد او آن عورت سمن بر سے نظر یفے ترکے تا چلے چابکے شوخ چشم غمزہ بازے عشوہ سازے عشق نمائے یار پردازے شیوہ ناکے چالاکے خندۂ او اموات را زندہ میکند و قہقہہ او آزاد را بندہ میسازد ہمہ در پس او او با کسے نیر از دہانش از قاب قوسین حکایت میکنند چشمانش از وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ نشان نمایند رخانش از سبحات قدوسی و سبوحی تابشے مینمودند پستانش از ربوبیت بر آمدہ نشانے میدادند جنبش از بدر لاہوت رمزے مینمود و آن چند شطار کہ گرد برگرد آن بر کار بودند ہر یکے از وارد اناامن اھوی ومن اھوی انا از نی اند و آن برگ فروش با ہر یکے رنگ آمیزی میکرد و ایشان را بجان سپاری میسپرد مرا سوے خواند خود دعوت کرد من چون روم کہ من شخصے مرشد و داعی الی اللہ ام سامے در وقفہ و تامل میرفت و ساعتے بہ آوازے نرمے لطیفہ کہ دلہا را آن سو آہنگے در ستے بر غلام باشد این بیت قصیدہ برخواند ؎

آنم کہ ہمہ جہان بفرمان من است	سلطان منم و عشق تو سلطان من است
تو جان منی ہمہ جہان جان من است	تو آن منی ہمہ جہان آن من است

؎ این عبارت از سر چہل و دوم است از کتاب اسمار الاسرار ح ح

پس اے دوست برائے مشاہدہ مجاہدہ باید کرد تا طفیل مر
رسی وگرنہ تو کجا و این سخن از کجا این الماء والطین و این حدیث رب
ثم سالت عن المعراج پس پرسیدم کہ معراج چیست فقال یا غوث
الاعظم المعراج ھو الخروج عن کل شئ سوائی یعنی معراج با من نسبت
کہ خروج کنی از ہمہ بر تو اے مس کہ از جلالی و از جمالی من سوے من بیا کہ برسی
وَاللّٰہُ یَدْعُوْٓا اِلٰی دَارِ السَّلَامِ میطلبد خداوند عز وجل او بیارا سوے ذات
خویش کہ صفت سلام دارد و السلام ھو اللہ نمیدانی آنجا کہ گفت السلام
علیك ایھا النبی یعنی ذات من مشتاق است بر تو اے محمد صلی اللہ علیہ
و آلہ وسلم زیرا کہ انت نور نوری وسر سری

۶۵- ثم قال لی یا غوث الاعظم لا صلوة لمن لا معراج عندی
یا غوث الاعظم المحروم عن الصلوة ھو المحروم عن المعراج
عندی - یعنی اے غوث نیست وصال با من کسے را کہ نیست معراج مر او را نزدیک من
اے غوث کسیکہ محروم است از وصال من یعنی او محروم از خمس اوقات نماز من محروم
است از وصال من یعنی او محروم است از معراج نزدیک من ہمہ اولیا اللہ را
معراج حق است و معراج انفصال از غیر او را گویند و الصلوة اتصال با حق سبحانہ و تعالی
را گویند فلیس یعلم الا اللہ فلم ینفصل لم یتصل برائے وصل حقیقی عشق مجازی باید تا
بوصل ایچنین برسد کہ المجاز قنطرة الحقیقت ؎

معشوق بعاشق نہ اگر غمزہ نمودے | واللہ کسے عاشق خود رنگ نبودے
گر عشق نبودے بخدا کس نرسیدے | پس ذوق محبت بجہاں کس نچشیدے
ہر کہ عاشق شود بوصل رسد | تا چہ سر است در میانہ عشق

تمت

مولوی نذر محمد خاں صاحب مولوی فاضل
صدر مدرس مدرسہ روضتین و مہتمم اعزازی
کتب خانہ روضتین نے
دفتر کتب خانہ روضتین گلبرگہ سے شائع کیا

ملنے کا پتہ :- مہتمم صاحب اعزازی کتب خانہ روضتین گلبرگہ شریف
قیمت بارہ آنہ علاوہ محصول ڈاک